وارلیق

آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه
مجله ماهانه فرهنگی فارسی وترکی آذری

ایکینجی ایل‌صایی ۶ (آردیجیل صایی ۱۷)
سال دوم شماره ۶ (شماره مسلسل ۱۷)

شهریور ۱۳۵۹
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
2nd Year No. 6 (Serial No. 17)
September 1980

Adress: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

۱ـ باخیمسیز دیل‌باغچامیزدا : دکتور حمید نطقی ۳
۲ـ آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۱۴): دکتور جواد هیئت ۱۵
۳ـ اوحدالدین مراغه‌ای: پرفسور غ. بیگدلی ۳۱
۴ـ ساز و سؤز استادی عاشق علی‌عسگر: گنجعلی صباحی ۴۵
۵ـ حضرت علی‌نین اؤکودلری: ضیاء شاکر ـ منظوری خامنه‌ای ۵۵
۶ـ شاعرلر مشاعره‌سی: منظوری خامنه‌ای ۵۶
۷ـ نئجه گئجدی: شعر استاد شهریاردان ۵۹
۸ـ آذربایجان ژورنالیندا «وارلیق» ۶۰
۹ـ ناودان سؤزی ـ شعر: جواد جوادی ۶۰
۱۰ـ صلح جهانی: استاد شهریار ۶۱
۱۱ـ امیرعلیشیر نوائی غزل لریندن: آذری‌تورکجه سینه‌چئویره‌ن‌غلامحسین‌بیگدلی ۶۲
۱۲ـ دده قورقود: علیرضا صرافی ۶۴
۱۳ـ تبریزده آذربایجان شاعر ویازیچیلار توپلانتی سیندا: دکتور جواد هیئت ۷۰
۱۴ـ آذری تورکجه سینده چیخان نشریات، ادبی خبرلر وملاحظه‌لر. وارلیق ۷۱
۱۵ـ سحر گؤردوم: ح. م. ساوالان ۷۲
۱۶ـ بیر قارا ایل دؤنومو: صمد دالینجا ۷۳
۱۷ـ بیر ایل دؤنومو: دکتور حمید نطقی ۷۴

دوکتور حمید نطقی

باخیمسیز دیل باغچا میزدا

وارلیغیمیزین اساس بونئوره‌سی آنا دیلیمیزدیر .بونو ،آشکاروگیز- لین شووینست لرچوخ یاخشی بیلیر .بیزیم مملکتده تاریخی شرط لردن آسیلی اولاراق،اوستونلوک القا ائدن فکرلر چوخ قدیم زمانلارا قدرگئدر وفکرلر ،اوللرده مختلف خارجی استیلاچیلارا قارشی بیرپروپاغاندا ائله- مانی کیمی بلکه معذور گؤروله بیلیردی ،لکن اوزون زمانلاربویونجا هله اوروپادان ،اوستون ملت - اوستون نژاد هذیانلاری گونون موداسی شکلینده سرحدلریمیزی آشیب وبیزه چاتدیغیندا ، مسئله‌داها غلیظلشدی. اوقدیم و مؤمن آزار ،جدی بیرناخوشلوق وحاد بیرخطراولدو .شهنامه‌لر ورق ووروللدو ،اساطیری پهلوانلارین رجزلریندن مصراعلار آلیندی و چوخ زمان بوسؤزلر اؤز متن ومناسبتلریندن ،صویوندورولوب ومطلق حقیقت لرکیمی تکرارلاندی .

فارسلیق لا،ایرانلیلیق ایکی مترادف کلمه اولاراق حسابا صوخولدو. حال بوکی،ایرانلی دئمه‌ک هامیمیز دئمکدیر ،وفارس آنجاق بو "کل" دن بیر" جزء "ی" افاده ائدیر .

حال بوکی، میلیونلارجا خلقین اوره‌ک سؤزو بودور :

یوردوم آذربایجاندیر .
اؤلکه‌م شانلی ایراندیر .
بومنه شیرین جانسا ،
اودا عزیز جانانمدیر .

****

تورکی شیرین دیلیمدیر ،
بیر دانا سئوگیلیمدیر .
قهرمانلار یاراتدان
بو ائل منیم ائلیمدیر .

****

فارس قارداشیم الین وئر
بیرآز قارداشلیق گؤسته‌ر
دوشآتدان آیاق اولاق ،
اونودولسون گئچه‌ن لر .

****

منیم دیلیمی کسمه
تورکی ، دانیشام کوسمه
قارداشجا گئچینمه‌گی،
اؤرگه‌شه‌ریک ، تله‌سمه .

****

من ائلیمی سئویره‌م
اؤز دیلیمی سئویره‌م
دیلین باشا دوشدوگوم
بولبولومی سئویره‌م

****

خلاصه ، بیلدیگیمیز شرایط آلتیندا آنا دیلیمیزین تدریس وتحصیلی قدغن اولدو ، ونتیجه اولاراق،مین لرجه اوخوموشلاریمیزویوزلرجه قیمتلی عالملریمیزبیلیک وتدقیقاتلارینا رغما "اؤز آنا دیللرینده رسما" سواد سیز" قالدیلار .آیلار اؤتدو ،ایللرکئچدی ،بوخبرسیزلیک دومانی آرتدیقجا آرتدی. آرادا ـ صیرادا بیرایکی گنج (جوان)اؤزشخصی آنلاییشلاری اوزوندن،اؤزهویت لرینی تازه‌دن تاپماغا چالیشدیلارسادا ،بوقئغیلجیم‌ـ لاردان ،اوزه‌ریمیزه چؤکموش قارانلیغا چاره اولمادی.هابئله بیرنئچه شاعرین ده‌گیزلین یازیب ،دوستلارینا اوخودوغوشعرلرین حرارتی کوللهـ نمیش اودلارین ایستی‌سی کیمی‌قاراقیشا کارکسمه‌دی.ائشیکده‌شووینیزمین قاصیرغاسی (گرباد)یامان اسیردی .

بورادا بوآجی حکایتی،تازه‌له‌مک نیتیمیزیوخدور .مقصدانقلابدان صونراکی، بعضی‌عکس انقلابچی(ضدانقلابی) حرکتلره‌دقتی چکمه‌ک و ایندی ده اوبایاتهذیانلاری ،تکرارلاماق ایسته‌ینلرین،اساس نیت لری نین‌او قاراقیشی قایتارماق و بواؤلکه‌نی ،یئنی‌دن خلقلرین زندانینا چئویرـ مک اولدوغونوخبروئرمکدیر .بئله‌بیرعکس انقلابچی نقشه‌نی باطل ائله‌مک

ایچون،دیل مسئله مزه آرتیق دقت وغیرتله توجه ائتمه میزلازیمدیر .

بوناگؤره ،چالیشمالاریمیزی ایکی یولدان دوام ائتدیرمه لی ییک :

اولا" :" وارلیق "ین داها اوللریا زدیغی کیمی سوادلانما حرکتینه قوشولماق ،ودیلیمزده یازیب ـ اوخوماغی هرکسه ممکن قیلماق .

بویولدا همتلی معلملریمیزین موفقیت لرینی آرزولاییریق .ایکنجی یول دیلیمیزین مسئله لری ایله یاخیندان مشغول اولمامیزدیر .بورادا هم مثبت وهم ده منفی عاملل وار .

اسلام نظامیندا هرهانسی ملی ونژادی استیلاچیلیغین مطرود اولماسی بومثبت عاملل رین لاپ باشیندا گلیر .صونرا خلقیمیزین میلیونلوق گوتله لرینین آنا دیلیمیزه اولان علاقه سی واونوبوتون شووینیستلرین ـ حیله وجبرینه رغما "بوگونه جان یاشا تدیقلاری دیر ،ضیالی (روشنفکر)لاریمیزین بیرپاراسی نامق کمالین دئدیگی کیمی " صیاد بی انصافا ، گؤپک کیمی کئیف ائده ـ ائده خدمت ائله دیکلری " حالدا ،کندچی وایشچی لریمیزاؤز دیللرینه وفالی قالدیلار ،و "ساواک ـ فرهنگ " نقشه لرینی،قدغنلاری قاراقورخولاری ،نژادپرست مفرط ملیتچی لیک بایراغی آلتیندا ،اؤزهویت لرینی آلچاقجادانان ،صاتغین ناخلفلرین یاخا ییرتمالارینی هئچه چیخارتدیلار .گینه ، مثبت عاملل ردن بیری ده ،تورکولوژی(ترکشناسی) علمی نین ایره لی له مه سی(پیشرفتی)ودیلیمیزی انکارایچون "کتابخانهٔ پهلوی "دن توتوندا بیلمم هانسی " بنیاد " لاراقدر اوزانان "علمی و تاریخی حقیقتلر" کیمی گؤسته ریلن یالان زنجیرلری نین بیر ـ بیرچور ـ ویوب قیریلماسی دیر .ایگیرمینجی عصرین ایکینجی یاریسیندا آرتیق بیزیم آنا دیلیمیزین تشکل تاریخی وخلقیمیزین ایندی کی ترکیبی ایله تکوین ماجراسی آیدین اولوب وبو" پروسه " ده آنا دیلیمیزین ،هویت ـ میزین اساس مایاسی اولدوغو ثبوته یئتیشیمیپ ـ دیر . *

طبیعی دیر آنا دیلیمیزین یئرینه باشقا بیردیلی اوتورتماق(جانشین ائتمه ک) وارلیغیمیزا مستقیما "بیرسوء قصددیر ،بیرخیانت وجنایتدیر .

بونلارا مقابل ایللربویو شووینیست سیاست ،دئدیگیمیزکیمی آرامیز ـ دابیرچوخ آنا دیلیمیزده سوادسیزلار تؤره دیبدیر .

---

* آذربایجان ادبی دیلی نین تاریخی" کتابینا مراجعه ائدینز ،
یازان " دمیرچی زاده " معارف نشریاتی باکی ۱۹۷۹

آنا دیلیمیزی اوگرنمه‌لی ییک .آنا دیلیمیزده بیر- بیریمیزله مکتوبلاشمالی‌ییق ،اؤزخصوصی نوتلاریمیزی(یا دداشتلاریمیزی)اؤزدیلیمیز ده‌یازمالی‌ییق .بونلارین ممکن اولماسی ایچون بیرطرفدن املاء قایدا- لاریمیزی داها دا ساده‌له‌شدیرمک ونهائی صورتده تنظیم ائتمه‌میزلازیم- دیر. بوایشین " وارلیق " دا بیرینجی مرحله‌سی گؤرولدی بیرصیرا املاء قایدالاری تکلیف ائدیلدی .ایندی بیرمدتدیر او قایدالاری اجرا ائتمک له مزیت وعیب لرینی تجربه وتدقیق ائتمکده‌ییک . گله‌ن آی، بو تجربه وتدقیق لرین نتیجه‌سی اوزه‌رینده گینه توپلاناجاق ودانیشاجا- غیق .تکلیف لردقتله مطالعه اولونور ،اوخوجولارین فکرلرینی تشکرله حسابا قاتاجاغیق .

بوچالیشمالارین نتیجه‌سینده املاء قایدالاریندا لزوملی صون دوزه لتمه‌لرا عمال اولاجاق وساده وراحات بیر املاء سیستمینه یئتیشه‌جگیمیزه گؤمک ائده‌جکدیر .اوزمان آرتیق مکتوب ویا دداشتلاریمیزدا اؤزدیلیمیزی ایشله‌تمه‌مه‌گه هئچ بیرعذرقالمایاجاقدیر .

بوچالیشمالارلایاناشی،بیرده ،دیلیمیزی(کوتله‌لرین ایشلتدیگی دیل دگیل،اساس منورلرین دیلینی)تمیزله‌مه‌لی‌ییک .

ایللربویوا وستوموزه‌چوکموش نکبتین وجوده‌گتیردیگی بیخیقلاری، تشخیص وتعمیرائله‌مه‌لی‌ییک .بوبیخیقلارین ان مهمی دیلیمیزین باخیم- سیزقالماسیندان دوغان نقصانلاردور ،عینا "باخیمسیزبیرباغچانین پر- یشان حالی‌کیمی،دیلیمیزی اونا عارض اولموش پارازیتلردن تمیزله‌مه‌لی بودامالی (تمیزله‌مک)و اونو ضعیفله‌دن ،آرتیقلاری کسیب آتمالی و نقصانلارینی تاملامالی‌ییق .

" وارلیق " ین بوایل ایکینجی صایی‌سیندا بومسئله‌نین بیرطرفینه تماس ائتدیک ، وبیرپارا منورلریمزین فارس‌کلمه ،عبارتلرین دیبینه بیرتورکی فعل آرتیرماقلا آنا دیلیمیزده دانیشدیقلارینی توهم‌ائله‌دیک لرینه دقتی چکدیک ،بودانیشیلان دیلین تورکی دگیل،فارسجا و هله دیلچی‌لرین دئدیگی کیمی "پیجین فارسجا" (چین لی‌لرین انگلیزلرله تماسیندان دوغموش بیردیل :کلمه‌لر انگلیزجه وسؤزون سیاقی چین دیلینه گؤره بونا پیجین دئمیشلروهرهانکی بئله‌بیرقاریشیق دیله‌ده اوآدی تاخارلار) اولدوغونی یازدیق .اومذکورمقاله‌نین صونوندا خلاصه اولاراق دیل اصلاحیندا ایشه‌گلن بئش مئتوددان داآدآپاردیق . ایندی

بورادا ،صیراسی گلمیش کن،دیلیمیزه مسلط اولموش اساس نقصان وعارضه لرین چاره سی یولوندا مختلف تدبیرلردن سؤزآچاجاغیق .

اوزون ایللرسورن استیلانین نتیجه سینده دیلیمیزه باخا مما دیق،لکن حمداولسون، خلقیمیزین سایه سینده ،دیلیمیزگوجلو وقوتلی بیرسیستم اولاراق داغ کیمی آیاقدا دورور .بوبؤیوک نعمتین شکرانی آنجاق دیلیمیز اوزه رینده داها دقتلی چالیشما میزلایئرینه گتیریله بیلیر .خلقیمزین مقدس امانت کیمی حفظ ائتدیگی مایا ،بوایشی موفقیت له باشاچاتدیرما میزاکؤمک اولاجاق ،بورادا معظم بیر" پوتانسیل " واردور . بو پوتانسیل دن استفاده ائتمه لی ییک .یعنی خلقین آغزیندان گونده لیک معیشت ده ایشله نیلن سؤزلری ، دقت له ییغیب ویایمالی ییق . بو ایش ایچون شهرلرین دارچرچیوه سینی آشمالی و کوتله لریمیزین معیشت دیلنی حقیله اؤگره نمه لی ییک .

گونده لیک تماسلار نتیجه سی دیل ایکی شکیلده خراب اولار :

۱ ــ یادکلمه لرین و ترکیب لرین نفوذی .

۲ ــ یادسؤز و جمله قاییرما وگرامرقایدالاری نین وتصریف لرین نفوذو یولی ایله . بوناگؤره منورلرین جهدیوبو ایکی عارضه ایله ساواشی هر زمان دوام ائتمه لیدیر .بیزیم مسئله بوندان داها حاد دور .بیزده "نفوذ" دان زیاده بیر "استیلا"دان صحبت ائله مک اولار .

بونون چاره سی نه دیر؟ البته دیلیمیزی تازه دن اؤگره نمکدن سوای، بحران .زمانلاری مختلف قوم وملت لرین باش وورد وغوچاره یه بیزده توجه ائله مه لی ییک .بونوبیرآز اطرافلی مطالعه ائله یک .

یادنفوذو استیلایه تحمل ائتمه مک صحتلی هردیلین طبیعی بیر عکس العملیدور .تاریخی سببلره گؤره ،بعضا" ،بعضی دیللریاد بیردیلین استیلا سینا اوغرار (دچاراولار) اوزمان دورلو (انواع)چاره لره باش وورولور

ان باشدا گلن چاره لردن بیریسی، عالم ویازیچیلاری بیریئرده چالیشما غاچاغیرما قدیر :

مثلا" ۱۵۸۲ ده فلورانسادا اوروپا آکادمی لرینین ان اسکی (قدیمی) لریندن بیری اولان Accademia della crusca قورولموشدور . آماجی ایطالیان دیل وادبیاتینی یادعنصرلردن تمیزله مکدی .آدی بئله آماجینی گؤسته رن (قروسقا ،یعنی :الک)بوآکادمی بیرده تمیزله نمیش

ایطالیان لغتی چاپ ائتمیشدیر.

۱۶۳۵ ده فرانسیز آکادمی‌سی خصوصیله فرانسیزجانین ایطالیان و یونان اصللی کلمه‌لردن آریدیلماسی (Epuration) ایچون قورولدو. بوایشه ماله‌رب (Malherbe) باشچیلیق ائتدی.

آلمان دا "دیلی یئنی‌له‌شدیرمه"، "دیلی آریتما" (Sprachreinigung، Reinigung) حرکتی‌نین آماجی، دیلی یادعنصرلردن تمیزله‌مک اولموشدور.

۱۸- نجی عصرده لاتینجه‌وفرانسیزجانین سلطنتینه‌قارشی دورانآلمان فیلسوفو قریستیان وولف بیرگون اونیورسیته کورسوسونده‌تقریرلرینی اوخورکن لاتینجه‌اصللی کلمه‌لری آتاراق یئرینه Attentio یئرینه Aufmerksamkeit، یئرینه Consecuencia یئرینه Bewusstsein کیمی آلمانجا اصللی‌اصطلاحلاری آلمان فلسفه دیلینه‌سوخموش، وولف، ون اوتوریته‌سی لاتینجه کلمه‌لرین اونودولماسی نی صاغلامیشدیر.

۱۸۸۵ ده ریغه‌ل،ین باشچیلیغیندا قورولان "عموم آلمان دیلی‌درنگی"نین ایسه یوزلرجه شعبه‌سی ومین لرجه عضوی واردور.

۱۸- نجی عصرین ایکینجی یاریسیندا باشلایان بؤیوک دیل حرکتی، مجارجایا ۱۰/۰۰۰ دن آرتیق یئنی کلمه‌قازاندیرمیش واونو ان تمیز و ان زنگین بیرکولتور دیلی حالینه گتیرمیشدیر.

اسکیدن نوروه‌ج (نرویژ) دربارینداکی نوروه‌جه‌دانیشیردیلار. لکن ۱۵-نجی عصردن صونراسیاسی سببلرله بودیل دانیمارقا (دانمارک) استیلاسی آلتیندا قالدی. اسکی نوروه‌جه‌ایسه آنجاق کندچی‌لرین وبالیقچی‌لارین آغیزلارینداقالمیشدی.

۱۹- نجی عصراورتالارینداکی نوروه‌جلی ایوارآسن، کندچی وبالیقچی سؤزلرینی یئنا- یئنا وچالیشا- چالیشانوروه‌جه‌نی دیریلتمیشلر.

فینلاند ۱۶ - نجی عصره‌قدر ایسوه‌چ (سوئد) دیلی‌نین استیلاسی آلتیندا ایدی. اورادا داکندچی‌لرین دیلینده یازیلی کتابلارین کؤمه‌گی ایله، فین جه احیا ائدیلدی.

*** *** ***

باشقا- باشقا یئرلرده ده‌بونلارا بنزه‌ر بیرچوخلی‌حرکتلراولموشدور..

بیز ده بحران زمانلارینداهرهانسی بیرخلق کیمی،دیلیمیزی تمیزله مه گه بورجلویوق .بوتمیزله مه ایشینده هانسی کلمه لری ساخلاملی ونه ترتیب ومئتودلا تازه کلمه لردوزه لتمه لی ییک ؟

بیردیله مداخله ائتمه نین حدودوشرطلری نه دیر ؟ البته بومسئله ده مختلف مکتب وفکرطرزلری وار .بیزه ان مناسب یول هانسی دیر ؟

بوسئوالللارا بوقیسا یازی چرچیوه سینده جواب وئرمه گه چالیشاجاغیق

تاریخ بویونجا مختلف تورک لهجه لری ده دورلوخارجی نفوذواستیلا- لارا معروض قالمیشلار .بئله بیرمناسبات (روابط)وقارشیلیقلی تاثیرو نفوذلار حتی مختلف تورک لهجه لرینین انکشاف وبیر- بیریندن فرقلنمه سینده بؤیوک رول اوینامیشلار .تورک دیللی قوملاردا قیمتلی ادبی آبیده لر آزدگیل .بوقوملارین دنیا اؤلچوسونده سؤزاوستالاری ،ادیب و شاعرلری واردیر .لکن معین تاریخی سببلره گؤره ،بعضی زمانلاربودیل باشقا دیللرین ضررلی استیلاسینه معروض قالمیش ویوخاریدا اشارت ائتدیگیمیزباخیمسیزباغچه مثالی هرزه اوتلار هریئری بورومو شدور .بوانحطاط وبحران دؤورلرینده ، منورلرین واؤز هویت ووارلیقلارینا باغلی اولان- لارین وظیفه سی دیللرینی بوهرزه وطفیلی یادعنصرلرین تاثیریندن قو- رتارماق اولموشدور .اوسته لیک (بعلاوه) بیرده یوخاریدا قیدائتدیگیمیز وجهیله هرگول باغچاسی نین مداوم دقت وباخیما احتیاجگؤسته ر- دیگی کیمی،دیلین ده دائمی بیر اویانیق مواظبته تابع توتولماسی ضرورتینی دوشونرسک سووئت آذربایجانیندا " نظامی آدینا دیل آکادمیاسی " و تورکیه ده " تورک دیل قورومی " کیمی مؤسسه لرین هانسی احتیاجلارا جواب وئرمک ایچون ایجاد اولدوقلارینی آنلاماق چتین اولمایاجاقدیر .بورادا بیرسئواله جواب وئرمک گره کدیر :

دیله مداخله ائتمک دوغرومودور ؟

اگربئله بیرمداخله یه مجبورقالساق بونون حدودوشرطلری نه دیر ؟ یوخاریدا بیرنئچه مثالدان آنلاشیلدیغی کیمی تاریخی شرطلربعضی زمانلار بومداخله نی ضروری حالاگتیریر .نئجه کی ،اشارت ائتدیگیمیز " مداخله لر " اولماسایدی ،ایندی نه فین جه نامینده بیردیل واریدی ونه ده مجارجاینن بوگونکی مکملیت و گؤزه للیگی .

تورک دیللی قوملارین مدنیت تاریخینده ده بونابنزه ر"مداخله لرد"ن

مثال گتیرمک اولار. تورکیه تورکجه سینه بیرزمان عارض اولموش حدودسوز. یادکلمه وترکیب وتصریف شکیللری نین دالاشماسینی یاداسالاق، بوخلیطه‌دن یارانان " دیل " خلق ایله منورلرین آراسیندا هرهانسی‌بیرمناسبت ورابطه‌نی غیرممکن حالا سالمیشدی. "عثمانلی لسانی" آدلانان، بودار منورمحفل لری‌نین دیلی، خلق ایچون آنلاشیلماز معما ایدی.

آنلاشیلماز دیل فضل گؤسته‌رمه‌گین واسطه‌سی اولموشدور. بئله‌جه شاعر " نابی " ده‌زمانیندا (اؤلومی ۱۷۱۲) حس وخیال وافاده‌قدرتیندن یوخسوللوقلاری اوزوندن موفقیت گؤسته‌ره‌ممه‌ین بعضی متشاعرلرین دانیشما دیلینده ایشله‌نمه‌ین عربجه وفارسجا کلمه‌لرله‌عجایب شئیلریاز دیقلارینی گؤرووجه بئله‌لرینه :

ای شعر میانیندا ساتان لفظ غریبی
دیوان و غزل نسخهٔ قاموس دگیلدیر

دئیه‌اعتراض ائتمیشدی.

عثمانلی امپراطورلوغونون صون چاغلاریندا بو " دیل بحرانینا " چاره‌آختاریلدی.

" عثمانلی لسانی " قارشیسیندا " تورک دیلی " حرکتی وجوده‌گلدی وعربجه‌ـ فارسجا کلمه، ترکیب وتصریفلری ایله‌وجوده‌گلمیش بومعجون‌ما آرتیق " مداخله " ضروری اولموشدور. بومداخله‌تورکیه‌تورکجه‌سینی اؤلدوروجو آفتلردن نجات وئردی وعثمانلی دولتی‌نین صونلاریندا گینه گؤزه‌ل تورکجه آهنگی، بؤیوک یازیچی وشاعرلرین قلم‌ودیللریندن ائشیدیلدی. البته جمهوریت دؤورینده ده بوحرکت دوام ائتدی، ائله کی، بوچالیشمالارین سایه‌سینده گونده‌ایک غزئته و ژورنال(روزنامه و مجله) دیلینده‌یادکلمه وترکیب‌لرین صاییسی یوزده ۸۰ـ ۷۰ دن، بوگون یوزده ۱۰ ـ ۱۵ ده دوشوبدور. بوموفقیت نئجه اله‌گئچمیشدیر؟

بویولدا چالیشانلار تورک دیلی‌نین یاخاسینی " عثمانلی لسانی " نین پنجه‌سیندن نئجه‌قورتاردیلار ؟ هانسی بوللاردان گئچدیلرونه‌کیمی مئتودلارا باش ووردولار ؟

ضیاء گوک آلب، ین بویوللارانه‌جورایشبق نوتدوغونی اجمالا" یادا سالما میزلازیمدیر. گؤک آلیین بوباره‌ده‌فکرلرینی تورک یازیچیسی احمد قاباقلی‌نین ترجمان غزئتی‌نین ۱۹۶۶/۱۱/۷ صایی‌سینده چیخمیش بیر

یازیسیندان قیسالتاراق آلیریق :.

ضیاء گؤک آلپ صریحا " " عثمانلی لسانی" نی بیرکنارا آتماغی تکلیف ائتدی واونون یئرینه :

۱ ـ " خلق ادبیاتینا بونؤوره وظیفه سی گؤره ن تورک دیلینی عینا " قبول ائدیب ..." ضمنا "آهنگلی و گؤزه ل بیرلهجه نی(استانبول لهجه ـ سینی) سئچیب واونا اویاراق یازیب ـ اوخوماغی دوغرو گؤردو .

۲ ـ تورکجه ده مترادفی اولان فارسجا وعربجه کلمه لرین یئرینه آنا دیلینده کی کلمه لری ایشله تمه گی توصیه ائتدی .لکن حتی کیچیک معنا فرقی اولدوغوندا فارسجا وعربجه سؤزلرینی ابقا ائله دی .

۳ ـ خلق دیلینه گئچیب ده شکیل ویا معناجا دگیشمیش اولان عربجه ، فارسجا کلمه لرین دگیشمیش شکیللرینی ایشله تمه گی(املادا دا ـ مثال: شکل ـ شکیل) توصیه ائتدی .

۴ ـ یئرلرینه یئنی کلمه لرگئتدیگی ایچون فوسیل حالینا گلمیش اسکی تورکجه کلمه لری دیریلتمه ک لازم دگیل دئدی .

۵ ـ یئنی اصطلاحلارآختاریلدیغی زمان اؤنجه (قبلا") خلق دیلینده کی کلمه لرایچینده آختارماق اورادا تاپیلماسا، تورکجه نین اؤزتصریف وقاعده لریله یئنی کلمه لردوزه لتمه گی توصیه ائتدی .

۶ ـ تورکجه ده ،عرب وفارس دیللرینین کاپیتولاسیونلاری لغو ائدیله رک هئچ بیردیلین صیغه ،ادات وترکیب لرینی بودیلده سوخولماشینی ایسته دی .

۷ ـ خلقین بیلدیگی وایشله تدیگی هرکلمه تورکجه دیر .خلقین عادت ائتدیگی ومصنوعی اولمایان هرکلمه ،خلقین ایشله تمه سیندن وجوده گلن جانلی بیر وارلیقدی دئدی .

۸ ـ قبول ائدیلن رسمی لهجه نین باشقا لهجه لرین صیغه ،ادات وترکیب قایدالاریله قاریشدیریلماشینی توصیه ائتدی .

۹ ـ کلمه لرگؤسته ردیک لری معنالارین تعریفلری دگیل ،اشارت لری دیر. کلمه لرین معنالاری، هاردان گلدیک لری بیلینمه ک له آنلاشیلمار دئدی .

بوفکرلربیرچوخ ادیب ویازیچیلارجا منیمسه ندی ، "غریب "کلمه لر مودادان یاواش ـ یاواش دوشدی .لکن بیرچوخلاری داهئچکسین دیلـ

مداخله یه حقی یوخدور دئدیلرو" دیل کوتله نین دیر ،فردلرین دگیل"کیمی اصلینده دوغروا ولان حکم لردن غلط نتیجه لرچیخارتدیلار .بومسئله نی علمی زاویه دن اجمالا"مطالعه ائتمک ایچون تورک عالمی" دیل آچارین"۸- نجی تورک دیل قورولتاییندا وئردیگی بیاناتدان بیرنئچه سطری برابر اوخویاق

"... ف دئوسوسور F. de Saussure ۱۹۱۶ دا دیل وسؤز (langue) فرقین اورتایا آتماقلا دیله دایما "مداخله ائد - یلدیگینی گؤسته رمیش اولدو . دیل،بیرانتزاعی مفهوم (آبستراکسیون)دور او ،ببردانیشما عادتی، تاریخه قاریشمیش صابی سیزدانیشانلاردان قالما دانیشما قایدالاری نین وسلسله آنلاشیلان واسطه لری نین بوتونودور .سؤز ، ایسه فرده باغلی بیرفعالیت ،گؤرسه نن وائشیدیلن بیر واقعیت دیرسؤز ، دیلین فرددهکی تظاهرودور .مثلا"تورکی دیلی قوه ده موجوداولان ببر وارلیق ،بیرایده آل دیر .تورکی دانیشان هرفرد ،بونو اؤزونه گؤره مادی لشدیرمه یولی ایله تحقق ائتدیریر ،قوه دن فعله گتیریر .بوناگؤره هر فردین سؤزو باشقا - باشقادیر .

استروقتورال (structural)دیلچیلیگه گؤره هردیلین مرکز - یندهبیرسیستم ،واردورکی،دیلین بناسی، مودلی وبومودله گؤره دیل عنصر لاری نین دوزولوشو دئمکدیر . **بودیلین دگیشمه ین اساسی دیر .** بوس خارجینده ، نورم ،دئییلن بیرقسم واردیرکی،هردیل عنصرونون دگیشمه حدودلارینی تثبیت ائدن قایدالارین بوتونودور ...بوطبقه نین خارجینده نورما دایانان وبللی بیردؤوره ده بللی ببرجامعه طرفیندن خوش گؤ - رولن دگیشیک لیگین درجه سینی تثبیت ائدن قایدالار واردورکی،بولارا دا عادت وایشله تمک (usage) دئییلمیشدیر .صون اولاراق دافردیس دانیشما شکلی اولان **پراتیک** گله ر . "

ایسته ر سوسوره ،ایسته ر **استروقتورال دیلچیلیگه** گؤره ،فرداؤزسؤزو یعنی دانیشیغی ابله دبله متمادیا "مداخله ائدیب اونی دگیشمه یه سوق ائدر .بو ،بیلمه دن اولدوغوکیمی، بیله - بیله ده اولا بیلیر .

جامعه آراسیندا تکرارلاندیقجا یئرله شن بودگیشیک لیک لر ،زمانسندا دیلین نورمونودا دگیشدیرر .بوناگؤره گرامرلرده ولغت لرده دگیشیک لیک لراولور .استروقتورال دیلچیلیک، ،دیلین دگیشن قسمینی پراتیک عادت ونورم اولماق اوزره اوچ مرحله یه آییریب دیر :فرداؤزپراتیکی ابله

جامعه‌نین عادتی اوزه‌رینده مؤثر اولار عادت‌ده نورمون اوزه‌رینده‌حتی دگیشمه‌ین قسم دیل سیستمی‌ایسه‌ده ،آز- چوخ متاثر اولار .مثلا"تورکی ده که کلمه‌سی،تورکی‌نین بنیه‌وسیستمینه اویمایان هندو- اوروپایی بیر عنصردور .گرچه‌بوکلمه‌هئچ بیرقرارلادیلیمیزه‌آلینما میشدیر ،لکن ابنه‌دا فردین مداخله‌سیله پراتیکه سوخولموش، صونرا عادت اولموش داها صونرا نورم حالینه گلمیش،لکن عینی حالدا سیستمی ده زده‌له‌میشدیر . بوساحه‌ده‌تورک‌لر یالنیزدگیل ،مثلا" ایسوه‌ج جه‌نین(سوئدی جه‌نبن) تاثیری آلتیندا قالان فین جه (فینلاندالیلارین دیلی) ده بونا بنزه سیستم صارصینتی‌سی(تیتره‌مه‌سی)گئچیرمیشلر- مثال، بیزده : عسگرلرین (سربازلارین) قلعه‌ده قالدیغینی بیلیردی جمله‌سی،اوبیلیر که‌عسگرلر قلعه‌ده‌قالیردی شکلینده ده سؤیلندیگی کیمی، فین جه‌ده ده عینی قالبلارا گؤره ، عینی شکلده بوجمله اودیلده اصلده اولمایا " *että* (که) ایله‌ده سؤیله‌نر ..."

تورک دیلچیسی " دیل آچار" ین فکرینه‌گؤره ۵۰ ایله‌یاخین تورکه تورکجه‌سینه‌ائدیلن مداخله" دیلین آنا سیستمی‌نین گؤسته‌ردیگی یولدا اولدوغوندان ودیلچیلیگین مئتودوا صولوناگؤره‌عمل ائدیلدیگی ایچون، دیل بناسی‌نین آنا دیره‌کلرینه دگیل،ساده‌جه‌دیواری هؤرمکده ایشله‌ن دیلن بعضی کرپیچلری دگیشدیرمیش وبنانین عمومی اسلوبونا داها گؤره‌ل یاراشدیریلمیشدیر "

سؤزون قیاسی دیل قاعده‌لرینه‌اویاراق ،واونون سیستمینه‌توخونما دان دقت‌له‌ومهارت‌له‌وذوق لامداخله‌نین لازم اولدوعو سوسؤزلردن چیخیر .مجار ،آلمان،فرانسه وسایرملت‌لرین قاباقدا،اشاره‌ائتدیگیمیز تجربه‌لری بونو گؤسته‌ریر .

والانورالدین (وا - نو) ۱۹۶۳/۱/۲۸ ده "ظفر" غزئتینده‌یازدیغی بیرمقاله‌ده چوخ ساده‌بیردیل ایله بومداخله‌نین بیرمثالینی‌وئریر،او خلقین آغزیندا محتاج اولدوغوموز سؤزو تاپمازساق ویا خود یئنی بیرمفهوم‌ایچون کلمه‌یاراتماق مجبوریتینده قالارساق قاعده‌لردن نئجه‌فایدالانمایینین یولونو بئله‌گؤسته‌ریر:" تورکجه‌ده (لی) و(سیز) کیمی قیاسی پسوندلرواردور .(غین)و (ایم) کیمی ده (وورغون وبیر ایچیم سو مثاللرینده) غیرقیاسی پسوندلرواردور .سوایکینجی نیه

پسوندلری ده زمانلا قیاس له شدیرمک یولونا گئدیلسه ،تورکجه چوخ - چوخ زنگین اولار..." *

خلاصه دیلیمیزی تمیزله مک بویوللاردان گئچه ر :

* دیلیمیزین سیستمینه ضدگلن ترکیبه ،تصریف وجمله ترتیب لرینی ترک ائتمه لی ییک .

* مترادف لردن تورکی سؤزلرینی ترجیح ائله مه لی ییک .

* فارسجا وعربجه کلمه لردن کاملا" دیلیمزده حل وقبول اولانلاری دیلیمزین صرف ونحوینه تابع اولاراق ایشله تمه لی ویازی دا داتورکی له شمیش کلمه لر تورکی قایدالارینا گؤره یازیلمالیدیر .

* یئنی تکنیک وعلمی مفهوملارا یچون دیلیمیزین شکیلچیلریندن(پسوندلریندن) استفاده ائتمه لی ییک بوشکیلچیلرین غیرقیاسی اولانلارینی دا والا نورالدینین دئدیگی کیمی قیاسی له شدیرمه لی ییک .

* شمالی آذربایجاندا گئنیش مقیاس دا آپاریلمیش دیلچیلیک آختاریشلاریندان کاملا" استفاده ائتمه لی ییک وبوآختاریشلارلایاحیندان تانیش اولمالی ییق .

* یئنی کلمه لریاراتماق ایچون ،بیرباشقامقاله میزده (وارلیق صایی۲ اردیبهشت ۱۳۵۹) یازدیغیمیز ۵ مئتوددان ذوق ودقت وآنلاییشلافایدالانمالی ییق :چئویرمک (مفهومی اؤزدیلیمیزه ترجمه ائتمک) ،یئنی له مک (اسکی یازیلاردان وکتابلاردان) ،بنزه تمک (ترجمه ائده رکن اصل کلمه یه یاخین بیرسؤزسئچمک) ، یئنی سؤز یاراتماق و چوخ یاییلمیش کلمه لری منیمسه مک (رادیو کلمه سی کیمی) بئله جه دوشونه رک وچالیشاراق باخمیسیزدیل باغچامزدان قاراقیشلارین چرکین اثرلرینی سیلیب ، تمیزله مه لی ییک . صون

---

* - بیلدیگیمیز کیمی پسوندلرایکی جوردور :

۱- الف - قیاسی ،بونلارهریئرده ایشله نیروهرکلمه نین صونونا گلیرمثلا" (لی)و (سز) کیمی.

۲- ب - غیرقیاسی وباسماعی ،بونلارمعین بئرلرده ایشله نیرمثلا" (غین،غون) و (ایم)کیمی.مثلا" (غین وغون)دابیز وورغون وتشغین دئییریک لکن اوتورماق وگتیرمک کیمی فعللرین کؤکونه اضافه اولموربعنی اوتورغان وگتیرگن دئییلمه مکده دیر .والانورالدینین تکلیفینه گؤره بوتون پسوندلریئری گلینجه بوتون مناسب کؤک لره علاوه ائدیلمه لیدیر .

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیر باخیش

(۱۴)

یازان: دکتر جواد هیئت

رومانتیزم ـ ۲۰ـ اینجی عصرین ایلک ایللرینده آذربایجاندا وجوده گلن سیاسی و اجتماعی شرایط رومانتیک شاعرلرین ده ظهورو ناسبب اولموشدور. بو شاعرلر خلقی جهالتدن قورتولماغا و علم اؤگرنمگه تشویق ادیب، استبداد و ظلم ایله مبارزه یه دعوت ائدیرلر. بونلار عینی زاماندا آذربایجانین حریت و استقلالی ایچون دا چالیشمیشلار و بیر چوقلاری بو یولدا جانلارینی دا فدا ائتمیشلر. اونلارا گؤره مترقی جامعه علم‌سیز و عرفان سیز اولاماز. علمی و عرفانی اولان جامعه ایله‌رلر، حریت و استقلالینی الده اتمک ایچون جالیشار، فداکارلیق ائدر وحتی شهیدلر وئره‌ر و صونوندادا قورتولوشا جاتار. بو ادبی مکتبین گؤرکملی نماینده‌لری **محمد هادی، عباس صحت، و حسین جاوید** دیر. **احمد جواد** رمانتیک شاعر اولمادیغی حالده ملیت‌چیلیک نقطه‌ی نظریندن بونلارین گروهونا داخیلدیر.

محمد هادی ـ محمد هادی ۱۸۷۹ دا شاماخیدا دوغولوب بؤیومؤش و شاعرلیگه اورادا باشلامیشدیر. محمد هادی سبک و مسلک اعتباریله ترکیه‌نین انقلابچی شاعری و جماعت‌خادمی **نامق کمالین** تاثیری آلتیندا قالمیشدیر. ۱۹۰۵ انقلابی محمد هادی ده بؤیوک سوینج‌وامید یاراتمیش شاعر ((احرارانه)) قصیده‌لر یازیب، وطنداشلارینی ایشیغلیعا، آزادلیق واستقلالا چاغیرمیشدیر.

سر بست بوگون ظلمونو اجرادا مظالم
ارباب‌عدالت‌هانی منفی[1] لارا ایچینده
من بیر دیری ام ائتدی منی دفن تصادف
زنده گؤرونن بیر سورو موتالارا ایچینده
امضاسینی قویموش ملل اوراق حیاته
یوخ ملتیمین خطی بو امضالارا ایچینده

۱ـ نفی بلد ـ سورگون.

ایچ،ایچ، نه قدر ایسترایسن قانیمی ظالم
بیرگون گؤره رم قانینی صهبالاز ایچینده

بو شعرده محمد هادی آچیق بیر شکلده آذری خلقی‌نین استقلالینی مقصد ائدیر. او یالنیز روس تزاری نین استبدادینا قارشی دگیل برابر دا حکم سورن محمد علی شاه استبدادینا دا شعرلریله آلولونفرلر یاغدیرمیشدیر:

گول، سوگون ظلمیله انظار عدالت آغلاسین
منتظر اول انتقامین رعدوار فردا سینا

غافل اولما، ملتین ناحق قانیندان قیل حذر
تاج وتختین غرق اولور آخردا قان دریاسینا

هادی ظالمین ظلموندن دادا تدیگی قدر جماعتین عواملیغیندان دا فریاد ائدیردی:

زنجیر اسارتده یاشار اهل جهالت
محکوملارین گون کیمی بیرللی‌زوالی

۱۹۰۶ دا تکامل غزته‌سینده ((ایل فریادی و حریت)) آدلی شعرینده بئله دئییردی:

سوق ائتمک ایچون ملتی شهراه فنونه
مین لرجه اهالی اولوب آغشته‌ی خونه

دقت ائله بو ایشلری حمل ائتمه جنونه
بوش لاف ووران کسلره اولسون بونمونه

هادی نین یارادیجیلیغیندا فلسفه و فلسفی شعرلر هرشیدن — آرتیق نظری جلب ائدیر. انسانلارین تاریخی فاجعه‌لری و شکوفه‌ی — حکمت اثرلری سونا گوزل مثاللاردیر.

جهانه گلمه‌دن مقصد نه‌دیر بیلمم کی
حقیقت می بو خلقت یوخسا بیر افسانه بیلمم کی.

شاعر اجتماعی حق سیزلیقلاری و اختلاف طبقاتی اورتایا قویور و اونلارین سببینی سوروشور:

جنون پرورلرین فکری اولوب عالم پسندانه
نچون معیوبدور رای فلاطونانه بیلمم کی

اولوبدور مستبدان جالس اورنگ استغنا
اولوب آرایش باغ سعادت جهل پرورلر

نچون ذلت نصیب اولموشدور احرارانه بیلمم کی.

هادی حیاتی نین چوغونو محرومیت و عذاب ایله کئچیرمیشدیر و آخردا شاعر دوشونجه‌دن بورولموش و امیدی اوزولموش کیمی .....
سوروشور:

هادیا حزن عمومی چکمه‌دن دل یاره‌دیر
یوخ مسرتدن اثر محنت‌شعار اولموش جهان

دنیا ساحه غم‌دیرشعرینده ده عینی مضمونو بیان ائدیر.

هادی نین اشعارینداوطنه عائد شعرلر باشلیجا یر توتور،... نغمه احرارانه، آمال ترقی، وطن، فاجعه حیاتیمیزدان بیر پرده، وطنین نداسی، توصیه مرغ و ایرانین حریت قهرمانلاری بو قبیل شعرلردندیر.

بو شعرلرینده شاعر وطن محبتینی ترنم ائدیر، انسانین وطن یولوندا کی فداکارلیقلاربنی و وطنین هر بیر وطنداش ایچون مقدس شی اولدوغونو سؤیله‌ییر:

دنیادا املمیز فقط اعمار وطندیر
وجدانیمیزین سودیگی دلدار وطندیر.

هادیه گؤره هر کسین معنوی بؤیوکلوغو اونون خلقینه ووطنینه اولان باغلیلیغی ایله اؤلچولور. وطنین گله‌جگیندن هر بیر وطنداش مسئولدور. بونا گؤره ده اؤز وطنینده حکم سورمکده اولان جهالتی و ظلم و استبدادی ان بؤیوک دشمن صاییر و خلقی بونلارایله مبارزه یه چاغیریر. محمد هادی عینی زامانداانسان پرور و بشریت ایچون صلح و ترقی ایسته‌ین بیر شاعردیر:

گؤنول ایسته‌رکه اولسون دهر، صلح آباد انسیت
منی سوق ایلیه‌ن بو فکره فکر عالی شانیمدیر
بشر اخوان طینت‌هپ وطندیر عالم امکان
بو حسیاتی قدسیه صفا بخش روانیمدیر
اگر ظلمت پسندان، حرب جوی اختلاف اولسا
نه غم، اهل وفاقم تیغ رخشانیم زبانیمدیر

محمد هادی بیرینجی دنیا حربینده کارپات جبهه‌سینی تصویر ائده‌رکن ((شاهنامه شاعرذی اقتداریني خاطرلایاراق)) ۱۹۱۵ده‌دؤیوش صحنه‌سینی مقایسه‌لی شکلده ترسیم ائتمیشدیر:

دئیلدیر بو غوغای توران زمین
بو جنگ فنوندور حجیم آفرین
دئیلدیر بو غوغای افراسیاب
بو بیر جنگدیر جنگ عالم خراب
بو گورمه میش رستم فیل تن
بو بیر جنگدیر میوه‌ی علم وفن
دئیلدیر بو غوغای دیو سفید
توپون سسلری در[1] که :هل من مزید[2]
خیلاندیر اژدر هفت بر
حقیقت اولور توپ دهشت اثر
باخار وارینی یوخلوق ایجاد ائده‌ر
حیاتی ییخار، موتی آباد ائده‌ر

هادی، نظامی، مولوی، حافظ، سعدی و سایر کلاسیکلردن اثرلر ترجمه ائتمیشدیر و ترجمه ایچون ان چوخ تربیه‌وی و اخلاقی موضوعلارا عائد نمونه‌لر سئچمیشدیر.

هادی نین شعر دیلی چتین و استانبول لهجه‌سینه یاخیندیر مضمون اعتبارلیله‌ده چوخ زنگین دیر. بودا فیوضاتچیلارین و نامق کمالین اونون اوزرینده‌کی تاثیریندندیر.

هادی نین اثرلری: ((فردوس الهامات)) ۱۹۰۸ و ((شکوفه حکمت)) ۱۹۱۴، ((عشق محتشم و یا آتا قوجاغی)) ۱۹۱۴ و ((الواح اشباه یا خود انسانلارین تاریخی فاجعه‌لری)) ۱۹۱۸ کتابلاریندا توپلانمیشدیر. محمد هادی نین اثرلری کلیات حالینده ایکی جلدده باکی‌دا نشر ائدیلمیش و ۱۹۷۸ ده سئچیلمیش اثرلری ایکی جلدده چاپ اولموشدور.

عباس صحت ـ (۱۹۱۸ ـ ۱۸۷۴) :دکتر عباس صحت ۱۸۷۴ ده شاماخی ده آبادان اولموش. باباسی روحانی و معلم اولدوغو ایچون عباس صحت ایلک تربیه و تحصیلینی باباسی نین یانیندا آلمیش دیر.

۱۰ یاشیندا باباسی طرفیندن علوم دینی تحصیلینی تماملاماق ایچون مشهده گؤنده‌ریلمیش و صحت بیر ایل مشهدده اوخودوقدان صونرا تهرانا گلمیش و ((مدرسه نظامیه ناصریه)) یه داخل اولموشدور. ۱۹۰۰ ده طب دکتری اولدوقدان صونرا ایرانین جنوبونداکی تورک

۱ـ دی یر. ۲ـ گینه وارمی.

ایللرینندن قشقائی‌لرین یانینا گئتمیش و اورادا بیر مدت حکیم لیک ائتمیشدیر. دکتر صحت بیر ایل صونرا اؤز وطنی شاماخیا قاییتمیش و اورادا حکیملیکله مشغول اولماق ایسته‌میش لکن امتحانسیز طبابت اجازه‌سی اونا وئریلمه‌میش اودا بو وضعیت قارشیسیندا معلم لیک و شعر و ادبیاتله مشغول اولموشدور. عباس صحت ایراندا تحصیلی اثنا سیندا دا شیرازا گئتمیش و سعدی و حافظین مزارلارینی زیارت ائده‌رک اونلارا خطابا غزللر یازمیشدیر. ایراندا اولدوغو زامان فارس، عرب و فرانسیز دیل و ادبیاتیله یاخیندان تانیش اولموش و بو دیللر واسطه‌سیله دنیا کلاسیکلری و اونلارین انسانی مضمون ومندرجه لریله آشنا اولموشدور. صحتین شعرینده حزین و صمیمی بیر هاوا وار دیر. ایلک کتابینا ((صینیق ساز)) آدی وئرمه‌سی ده بو سببدن او لمالیدیر. قلبی‌نین بوتون اضطرابلاری بو کتابداکی مصراعلاردا عکس اولونموشدور.

دکتر عباسقلی صحت ۲۰ اینجی عصرین ان گؤرکملی رومانتیک شاعر لریمیزدندیر. او آذری شعرینه غربی اورتوپا تاثیرینی گتیرمک طرفدار ایدی و شعریمیزین سبک، شکل و قورولوش جهتیندن یئنیلشمه سینده بؤیوک رولو اولموشدور. فرانسیز و روس شاعرلریندن آذری ـ تورکجه‌سینه ترجمه‌لر ائتمیش دیر. پوشکین، لرمونتوف، نادسون، شیللر و موسه‌دن ائتدیگی ترجمه‌لرین چوخو نمونه‌وی ترجمه‌لردیر. صحتین بو ترجمه‌لریله ادبیاتیمیزی رنگین لشدیرمکده بؤیوک تاریخی خدمتی اولموشدور.

صحت روحانی عائله‌ده بؤیوموش و ایراندا تحصیلینی کمال ائتمیش اونون ایچون شرق کلاسیکلرینی و تورک ادبیاتینی درینداؤره‌سمیشدی. ۱۹۰۵ انقلابی حادثه‌لریندن تاثیرلندیگی کیمی اوروپا ادبیات و مدنیتیندن ده تاثیر آلمیش دی. او مدنی، معارفجی وترقی پرور، ده‌کیشمه و تکامله اینانان و گله‌جگه امید بسله‌بن ایده‌آلیست بیر شاعر دیر.

دئییرلر دنیا بیر شخصه بنزه‌ر

دوغار، تؤره‌ر، نمو ائده‌ر یوکسه لر

انسان کیمی هر دوره بیر آز یاشار

صونرا یواش یواش اختیارلاشار (قوجالار)

ده‌ییشمک اولماسا ترقی اولماز
طبیعتین بو قانونو پوزولماز

صحتین سبکی رومانتیزم‌دیر و شعرده فکرده‌ن زیاده حس طرفدار-یدیر. حیات گازتینده (تازه شعر ناسیل اولمالیدیر) آدلی مقاله سینده بئله دئییر:

((یازی یازدیغیمیز زامان هر شیدن اول حسییاتا تابع اولماق گره‌ک تا اینکه کلامین اوخویانلارین قلبینده تاثیری اولا و یا با-شقاسی‌نین حسییات قلبی‌سینی اویاندیرا. بو صورتده حسییاتی بیلمک لازیمدیر.)) اونون تصویره چوخ اهمیت وئرمه‌سی (یای سحری، آخشام، سحر، قیش، و باهار شعرلری) بوندان ایله‌ری گلیر.

بورادا نمونه ایچون ((یای سحری)) شعریندن بیر پارچا درج ائدیریک:

اود توتوب قرمزی آتشله گنه یاندی افق
شفقین قرمزی رنگی ایله ایشیق لاندی افق
بیر قدر چایدان اوزاق اودقالامیش داغدا چوبان
اویادیر اؤز سوروسون اوتلایا یایلاقدا چوبان
بو موشاق گوی چمنین اوسته دوشوب شئه گئجه‌ده‌ن
ایستی یوخدور هله وار بیر بالا جامه گئجه‌دن
آغ دومانلار اوجالیر گؤی اوزونه داغلاردان
چوخ سرین دیر هواسی کئچمه بو یایلاقلاردان
گون چیخیر گویده بولود قرمزی رنگه بویانیر
کندلی‌لر چوخ یورولوب اویقودان ایندی اویانیر
پیه‌دن مال - قازانی بعضی چیخاردیر قیراغا
بعضی صحرایا گئدیر ایشله‌مگه، بعضی یاغا...

صحت‌ده هادی کیمی وطن پرور و خلقی‌نین طالعی ایله یاشایان و اودیله یانان بیر شاعردیر، او آذری آیدینلارینا بئله خطاب ائدیر:

هر کیمین قلبی یا وجدانی دگیلدیر صاتیلیق
هر کیمین داش کیمی یوقدور اوره‌گینده قاتیلیق
ملتین حالینه گؤردوکجه گره‌کدیر بانسین
دردینه قالماغی دائم اؤزونه بورج صانسین

وطن اوغروندا گره‌ک شخص فداکار اولسون
بئله موسم ده یاتان کیمسه لره عار اولسون
یا ار اول اورتایا چیخ گل کمک ائت قارداشینا
یا گئدیب ائوده اوتور هم‌ده له‌جک سال باشینا

.....

وطن اجدادیمیزین مدفنی دیر وطن اولادیمیزین مسکنی دیر
وطنی سئومه‌ین انسان اولماز اولسا اول شخصده وجدان اولماز

بو باره‌ده صون سؤزونو اؤز ((ترجمه حالی یا هولولو))آدلی شعرینده سؤیله‌میشدیر :

دالدیغی فکری درین دریالار
دوشدوگو عشقی چتین سودالار
قلبی قان حالی یامان خانه خراب
گؤزیاشی ایچدیگی صو ، باغری کباب
صاتدیغی جنسی بؤیوک نیت‌لر
آلدیغی نفعی فنا تهمت‌لر
قانلی اللرده صیخیلمیش نفسی
باغیریر ، چیخمایير اماکی سسی
چیرپینیر بلکه قوتارسین اؤزونی
دینلییه نلر ائشیده‌ر لر سؤزونی!
شیشه چکسه زده دیریکن اتیمی
آتمارام من وطن و ملتیمی
مسلکیم ترجمه حالیمدیر
لطف حق غایه آمالیمدیر

.....

یارادیلجیلیغینین صون ایللرینده یازدیغی ان مهم اثری اولان ((شاعر وشعر پریسی)) نده حیاتدان و اونون صیخینتیلاریندان تجرید اولوناراق خیالی بیر الهام پریسی ایله یاشایير . شعرپریسی نین سؤزلرینی، انسانلیغا خدمت اوغروندا صنعتدن کوسموش شاعره ائتدیگی نصیحتلری دینله‌دیکده‌ن صونرا قول لارینی آچاراق گؤیلره اوچماق ، اورادان دنیایا حقارتله باخماق ایسته‌ییر . شاعر بوائر-ینده محیطی‌نین استعداد و صنعته اهمیت وقرمه‌دیگینی و حیاتی چتین لیکلر آلتیندا قابلیتلرین ازیلدیگینی گؤسترمیشدیر :

ایستیرم قاچماغی لکن یوک آغیر یول دایوقوش
ناصیل اوچسون قانادی صینمیش ازیلمیش بیرقوش

شعر پریسی اونا بئله دئییر:

اویما آلچاقلارا سن طایر علویت سن
قاچ اسارتدن اگر عاشق حریت سن
سن مکافاتینی انسانلیغا خدمت ده آرا(۱)
ابدی ذوقی،تسلی‌نی حقیقتده آرا
شاعر الدورکی حقیقتلره دلداده اولا
شاعرین فکری خیالی گره‌گ آزاده

.....

صحت گله‌جگین قورتولوشونی علم و مدنیتده گؤردوگو ایچون یئنی نسلین خصوصا اوشاقلارین تعلیم- تربیه‌سی اوغروندا چوق چالیشمیش دیر. او اوشاق ادبیاتی یارادیجیلاری‌نین ان فعال لاریندا‌ندیر. کرـ یلوفدان ائتدیگی ترجمه‌لردن باشقا اصیل پارچالاری، (جهالت ثمره‌ـ سی) آدلی پی‌یسلری واردیر. صحتین ترجمه‌لری ((مغرب گونشلری)) آدلی کتابدا توپلانمیشدیر. سوویت دورونده اثرلری بیر نئچه دفعه نشر اولونموشدور.

حسین جاوید ـ (۱۹۴۴ـ ۱۸۸۲) آذربایجان رومانتیک شاعرلری نین ان گؤرکملی نماینده‌لریندن اولان حسین جاوید ۱۸۸۲ ده نخجوان دا روحانی بیر عائله‌ده آنادان اولموشدور. ایگیرمینجی عصرین ایلک ایللرینده تبریزه گلمیش و اورادا شرق فلسفه‌سی، تاریخ و ادبیات اوخوموش دیر. ۹- ۱۹۰۵ ایللرینده ترکیه‌یه سفر ائتمیش و استانبول اونیورسیته‌سینه آزاد مداوم صفتیله دوام ائتمیش و بیلگیسینی آرـ تیرمیشدیر. استانبولدا قالدیغی زامان اورانین ادبی شخصیتلریله او جمله‌دن رضا توفیق و توفیق فکرتله تانیش اولموش دیر. حسین جاوید وطنه قاییتدیقدان صونرا تفلیس، باکو و گنجه‌ده معلم‌لیکله مشغول اولموش و غزته‌لرده شعر یازمیشدیر. جاوید ۱۹۱۹ دا باکی یا گلمیش و ۱۹۳۷ یه قدر بورادا یاشامیش و زنگین ادبی اثرلر یارا‌ـ تمیشدیر.

۱۹۱۸ـ ۱۹۱۰ ایللرده بیر صیرا شعر و درام اثرلری یازمیشدیر:

۱ـ آختار.

کئچمیش گونلر، باهار شبنملری، آنا، مارال، شیخ صنعان، شیدا اوچوروم، ابلیس و سایره بو قبیل اثرلردندیر. آذربایجانین تئآتر صحنه‌لرینده جعفر جبارلی دان صونرا اونون اثرلری هامیدان چوخ اوینانیردی. ۳۵- ۱۹۲۹ اینجی ایللر اونون ان محصوللو یارادیجیلیق دؤریدیر. آذر بوئماسینی، پیغمبر (۱۹۲۲)، توپال تیمور (۱۹۲۵) کینیاز (۱۹۲۹)، سیاوش (۱۹۳۳)، خیام (۱۹۳۵) و ابلیسین انتقامی (۱۹۳۶) اثرلرینی بو ایللرده یازمیشدیر.

حسین جاوید حقینده شمالی آذربایجاندا جیخان ادبیات تاریخی کتابلارینداکی یازیلار زامانا گؤره مختلف و حتی ضدو نقیض دیر. مثلا ۱۹۴۴ ده نشر ائدیلن آذربایجان ادبیاتی تاریخی‌نین ایکینجی جلدینده میستیک رومانتیک شاعرلر فصلینده اونی ضد انقلاب ودیلینی یابانجی و خلقیمیزه یاد بیر شاعر کیمی تقدیم ائدیر، حالبوکی همان کتابین ۱۹۶۹ چاپیندا حسین جاوید [1] ایچون ۱۴ صفحه حصر ائدیلمیش و اونون اثرلری حقینده مثبت نظریه‌لر وئریلدیکده‌ن صونرا اونو ۲۰ اینجی عصر آذربایجان شعری‌نین ان گؤرکملی نماینده‌لریندن بیری صایمیش و مقاله‌نین صونوندا دا بئله یازیلمیشدیر:

((یارادیجیلیغینداکی بعضی ضدیتلره باخمیاراق حسین جاوید اؤز دورونون اوغلو کیمی، رومانتیک دراماتورگیانین بؤیوک نماینده‌سی کیمی ادبیات تاریخیمیزده اوجا موقعه مالکدیر و دائم یاشایاجاقدیر)) نیزجه اشاره ائتدیگیمیز ضدیتلی افاده‌لر ۱۹۴۴ ده حاکم اولان سیاسی هاوا (جو) دان ایلری گلمیش و جاویدین حقیقی سیماسی، ۱۹۶۹ دا چاپ ائدیلن کتابدا وئریلمیشدیر.

حسین جاوید متفکر و فیلسوف بیر شاعردیر. اثرلرینده یارا تدیغی قهرمانلاری‌نین بیر چوخو کیمی حیاتی، حقیقت، عدالت و سعادت آراماق و بو یولدا بیر چوق اضطرابلارا دؤزمکله کئچمیشدیر.

حسین جاوید شعر یازماغا عاشقانه، لیرنک - رومانتیک اثرلرله باشلامیش، تورکجه و فارسجا شعرلر یازمیشدیر:

منه آنلاتماکی عشق، عالم سودا نه ایمیش
بیلیرم من سنی گئت هر سؤزون افسانه ایمیش
گئت کولوم، گئت گؤزلیم باشقا بیر عاشق آرابول
دوبدوم آرتیق سنین عشقینده‌کی معنا نه ایمیش

۱- ۲۰ اینجی عصر آذربایجان ادبیاتی: میر جلال ف.ج. حسینوف .... معارف نشریاتی باکی ۱۹۶۹.

بیوفا سین ملک اولسان بئله اویمام داها گئت
کیم کی اویموش سنه گؤنلوم کیمی دیوانه ایمیش

جاوید لیریک ـ رومانتیک شاعر اولوب، دنیایا و انسانلیغا گؤزللیک معیاریله باخیردی (منیم تانریم گؤزللیکدیر) فکری اونون حیاتا اولان عاشقانه مناسبتینی آیدین و بدیع شکلده افاده ائدیر. اونون لیریکاسیندا، کدر، گؤزیاشی و بدبین لیک قاباریق خصوصیتلر ـ دیر. بو تیپ شعرلریندن نمونه اولاراق (چوبان تورکوسو) ندن نئچه بیت درج ائدیریک :

آچماسین چیچکلر گولمه سین گول ـــــلر
اؤتوشمه سین شیرین دیللی بولبوللـــر
دردیم چوخدور ائللر، ائللر آی ائللر
یار یار دئییب گئجه گوندوز آغـــلارام
اؤز یوردومدا بیر غریبدن سئچیلمـــــم
اسیر کیمی بیر دوست بیر یاخین بیلمم
جهان جنت اولسا، بیر لحظه گولمـــــم
یار یار دئییب گئجه گوندوز آغـــلارام

حسین جاوید بشریتی فلاکته صالان دنیا محاربه سینه و بو محاربه نی قیزیشدیران امپریالیستلره درین نفرت بسله یه یردی. بیرینجی دنیا محاربه سینی، قیرقین و تخریباتی ((حرب و فلاکت شعرینـــده)) بدیع شکلده افاده ائتمیشدیر:

اوچار اوچار، گنه روحوم دیار حزنه قوش(۱)ـار
اوزاق اوزاق پک اوزاق بیر محیط ایچینده یاشار
صویوق صویوق ! گئجه کئچمیش بوتون جهان سوسموش
اوزاقدا اینلییور آنحاق زاواللی بیر بایقـــوش
گؤزومدن اویقو چکیلمیش ده چارپیور قـــلبیـــم
نـــه دنسه بیلمیـــورم آه، خیـــلی مضطـــربیـــم
اؤنومده دالقالانیر طیفـــلر قیزیل قـــانـــــلار
باشیمدا پاتلیور آتشلـــی، سیسلی(۲) و ولقان(۳)لار

.....

او توپ توفک او قیلیجلار زهرلی قومب(۴)ـارالار
نه ایسته ر آه نئچون بؤیله گورله یه یـــب پـــارلار

۱ـ قاچار. ۲ـ دوبانلی. ۳ـ آتش فشان. ۴ـ قمقمه.

نه دیر شو قهر و فلاکت نه‌دیر بو قحط و جـــلا
نه دیر شو کین و عداوت نه دیر بـــو درد و بـــلا
آمان نه منظره ، دویدوقجا سارسیلیـــر وجـــدان
نه دهشت آه دوشوندوکجه چیلدیریر (۵) انســـان
تمدونون صونی وحشت می دیر نه دیـــر عجبـــا
خیـــر خیـــر نـــه دییـــور بـــاق رجال بـــزم آرا
سیاست ارلری گؤر گؤر گورولدایییـــر هـــر آن
بؤیوک سعادت اومـــار هپ‌شو قانلی فیـــرتینادان
بوتون بو ولوله اونلارجا بیـــر بشارت دیـــر
یارینکی (۶) بایرامی تبریک ایچون ا شارت دیـــر
.....
قوجاق قوجاق ائدیلن دادلی وعده‌لر پـــک چـــوخ
صاقین اینانما ، خیر، یوخ ، ضعیف ایچون حق یوخ
اینانما عاجز ایچون یوخ حقـــوق اینانما خـــیر
جهاندا حق ده حقیقت ده هپسی قـــــوت دیـــــر
.....
((غروبه قارشی)) شعرینده ده محاربه‌یه لعنت و نفرت یاغدیریب گوجلولر، ظالملر و مروت سیزلر دنیاسینی محکوم ائدیر. لکن بو قانتؤکمه و عداوتی ((قانون حکمت)) ده و ((سر خلقت)) ده آختاریر. بورادا نمونه ایچون نئچه سطر درج ائدیریک :
بوتون اطرافی صارمیش بیر ملال، آغلار جهان آغلار
گؤنول محزون هوا محزون گونش محزون سما محزون
جهان بیر قتلگاه اولموش امان یوخ ظلم و وحشتدن
بو انسان مذبحیندن کیمسه چیخماز کیمسه قورتولماز
حسین جاوید دنیا گؤروشونده شک و شبهه حاکم‌دیر. دنیا ،انسان و انسانین ادراک و آرزولاری حقینده آچیک بیر افاده‌سی یوخدوراشاغیدا درج ائتدیگیمیز ((بیر خطابه)) آدلی شعرینده بو مسئله آیدینجا گؤره چارپیر:
من نه‌یم ، کندیم (۷) ده بیلمه‌م وازکچین
سن نه سین بوش بیر سئوال انسان ایچون

۵ـ دلی اولور. ۶ـ صاباح. ۷ـ اوزوم.

منجه خلقت شیمدی بیر افسانه دیر
کیم کی حل ائتمک دیلر دیوانه دیر
سیر اویونجا قدیلر[1] جهان باشدان باشا
غافل انسانلار دا بنزر سر خوشا
سنده لر[2] هر کس امل سیز قایغی سیز
هپسی کندیندن خبرسیز صایغی[3] سیز
سؤیله شیرلر آنلاشیلماز سؤزلری
هپ باخارلار گؤرمه ز اما گؤزلری

.....

جاوید دیگر معاصر رومانتیک شاعرلردن بعضی خصوصیتلریله آیریلیر: مثلا محمد هادیله مقایسه ائدیلیرسه، هادی ده گله جگه ایمام گوجلوایسه جاوید ده کئچمیشه میل قوتلی دیر. هادی یارا- دیجیلیغیندا شعر، دین و عرب دیلی تاثیری حاکم‌سه جاوید ده درام، ملت و تورک تاثیری بارزدیر.

حسین جاوید آذربایجان ادبیاتی تاریخینده بیر شاعر، نما- یشنامه یازان و فاجعه نویس کیمی تانینمیشدیر. درام اثرلری نین اکثری سین شعرله یازمیش دیر. او شعری صحنه یه گتیره ن، صحنه ده یوکسک آهنگلی شعر دیلینی دب صالان و اؤز خلفلرینه ده گوجلو تاثیر گؤسته رن قدرتلی صنعتکاردیر.

هجا وزنیله یازدیغی بیر برده لی ((آنا)) (۱۹۱۰) نمایش نامه سی اونون ایلک منظوم درامی دیر. بورادا تصویر اولونان حادثه داغستان حیاتیله باغلیدیر. پی‌یسین قهرمانی سلما آدیندا قوناخچی، مرد و مغرور بیر قادیندیر. اونون اوغلی قان پولاد، عصمت آدلی چرکس بیر قیزانشانلیدیر. عصمت گؤزل، ناموسلی و عفیف بیر قیزدیر. عصمتی اورخان آدلی بیر گنج ده سئویر و نشانلی‌سیندان آیریب اؤز- ونه همدم ائتمک ایسته‌یبر لکن عصمت، اورخانا نسبت مادی جهتدن یوخسول اولان قان پولادی دنیالار قدر سئویر و اونون رقیبینه قطعی جوابی وئریر:

آرتیق یته[4] آلله ایچون جکیل گئت.
حرمتین، عزتین، وارین، شهرتین
نسلین نجابتین گوجون قدرتین

۱- اسباب بازی. ۲- تلو تلو. ۳- حرمت و احترام. ۴- داس دیر.

هپ سنین اولسون گئت چکیل گئت اورخان
من آیریلمام او یوخسول قان پولاددان
بوتون دنیا آلت اوست اولوب داغیلسا
اوندان باشقا سؤدیگیم یوخدور اصلا!

اورخانین تحریکیله قان پولادی اؤلدورن مراد، اؤزوده بیلمه‌دن آنایا پناه آیاریر و اونون اوینه صیغینیر[1] آنا اوغلونون قاتلینی بوتون اورک آجیسی و اضطرابینا رغما ائوینه قبول ائدیر و اونا پناه وئریر. آنا، سلما بو داخلی و معنوی بحران دان ملی عادت و عنعنه‌یه دایاناراق بؤیوک انسانی بیر حس له چیخیر و اونون قلبینده مرحمت حسی انتقام آلماق حسینه غالب گلیر.

((مارال)) ین فاجعه‌سینی ۱۹۱۲ ده قلمه آلمیش دیر. بو اثر نثر شکلینده یازیلمیش گنجلرین و معصوم فلاکت زده قیزلارین حیاتیندا باش وئرن فاجعه‌نی و اونون سببلرینی عکس ائتدیریر.

شیخ صنعان فاجعه‌سینی ۱۹۱۴ ده تفلیس ده ایکن یازمیشدیر لکن اوندان قاباخ دا شیخ صنعانا معتون اولدوغو اونون مزارینا سؤیله دیگی شعریندن بلی اولور:

زیارتگاهپنی گل بوسه دن تزیین ائده‌ر هر آن
سن اهل عشق ایچون بیر کعبه یاپدیردین محبت دن
نه دیر معناسی عشقین، سؤیله بنلر نه‌رده[2] بیرگلسین
گؤروب قدسییت صنعانی لال اولسون خجالتدن

بو اثر افسانه‌وی شخصیت اولان شیخ صنعانین محبت ماجراسینا و بو ماجرانین معاصر اجتماعی زمینده تصویرینه حصر اولونموشدور.

شیخ صنعان گرجی گؤزه‌لی خمارا عاشق اولدوقدان صونرا بوتون ایشینی و مریدلرینی بوراخیر و اوبو احاطه ائدن مریدلره بئله دئییر:

گئدی نیز آرخاداشلاریم گئدی نیز
باشقا بیر شیخه اقتدا ائدینیز
ایشته[3] من نایل وصال اولدوم
آرادیم[4] نور حقی تا بولدوم
سیر ائدین کایناتی هپ یورولون
آرابس سیزده نور حقی بولسون

۱ـ پناهنده اولور. ۲ـ هاردا. ۳ـ اینک. ۴ـ آختاردیم.

اونودون هپ زاواللی[1] صنعانی
اونودون سیز او سرسم[2] انسانی لر:

شیخین بو خطابه لرینندن امید سیزلیگه دوشن مریدلر بئله دئییرلر:

شیخیمیز آتدی حکم قرآنی شیخیمیز ساتدی دین و ایمانی
اؤنجه اسلاما بیر مروج ایکن خاج آسیب چیخدی دین ومذهب دن.

خمارین یولوندا یعنی عشق و حقیقی محبت بولوندا هر شیدن کئچمیش اولان شیخ سوگیلی سینه بئله خطاب ائدیر:

مظهر اولدوقجا هر خطابینا من کئچیرم صانکی کندی کندیمدن
سؤیله گولسون بو روح نالانی گول سؤیندیر بو قلب گریانی
منه سندن گلرسه قهر و عتاب گینه کؤنلوم ائده‌ر قبوله شتاب

شیخ صنعانا اینانماق ایسته‌میین کشیش اونو یالانجیلیقلا اتهام ائده‌رک اوندان خاج آسماسینی ایسته‌یینر صنعان دا اونا بئله جواب وئریر:

عارف اول عارف آتما وجدانی آرا قلبینده دین وایمانی
ظاهرین پک[3] گؤزه‌ل فقط نه‌چیخار اویناشیر باطننده شیطانلار

حسین جاوید قادین اسارتینه ضدایدی. شیخ صنعان دا اولدوغو کیمی باشقا اثرلرینده ده آزاد محبتی و انسانی سؤگیسینی تبلیغ ائدیردی:

بوتون حیاتی چیچکلندیرن فقط او...نیچون
نیچون ازیلسین او، بیلمم نیچون سوروکله‌نسین
قادین گونش چوجوق آی، نوری آی گونشدن آلیر
قادین سیزاؤلکه چابک محو اولور زاواللی قالیر
قادین گوله‌رسه شوایه‌صیز[4] محیطیمیز گوله‌جک
سورولکه‌نن بشریت قادینلا یوکسله جک

بونودا علاوه ائتمک لازیم‌دیرکی حسین جاوید قادینی اینجه‌لیک، گؤزه‌للیک و ظرافت تمثالی بیلیردی.

حسین جاوید شیخ صنعان اثرینی یازدیقدان صونرا ره‌آلیزمه دوغرو میل گؤسته‌رمیش و ۱۷-۱۹۱۶ ده باکی چاپخانا ایشچیلرینین حیاتیندان و آغیر زحمت و ایش شرایطیندن بحث ائدن شیدا اثرینی و همچنین ۱۹۱۷ ده تورکیه حیاتیله علاقه‌دار اوچورومِ فاجعه‌سینی یازمیشدیر. بیرینجی دنیا حربی اثناسیندا حربین و قان تؤکمه‌نین

۱- بیچاره. ۲- حواس پرت، بی‌شعور. ۳- چوخ. ۴- تنها، بوش.

علیهینه بیر سری شعرلر سؤیله میش ، نهایت ۱۹۱۸ده مشهور ابلیس پی یسینی یازمیشدیر .

ابلیس فاجعه سینده جمعیتین معنوی پوچلوق و چوروکلوگووداخلی ضدیتلری شعر دیلیله گؤستریله رهک خیر و شر قوه لری قارشیلادیـــر- یلمیشدیر . ایلک صحنه ده ابلیس و ملکین سؤزلرینده حیاتین بیربیر- ینه ضد قطبلری، فکر، دوشونجه اختلافلری و بونون اوغور سوزومشئوم نتیجه لری دقتی جلب ائدیر . ناحق قانلارین، شدتلی قیرقینلارین، قتل عاملارین سببینی انسانلار موهوم ابلیس ده ، اونون پیس عمللرینـــده گؤردوگو حالده ، ابلیس ده حیاتدا تصادف ائدیلن بوتون شر ایشلری انسان طبیعتی نین و خصلتلری نین محصولو حساب ائدیر . بو ضدیت تدر- یجا درینله شه رهک خیرخواه هومانیست انسانلاری تمثیل ائدن عـــارف آدلی خال پرور ، رومانتیک طبیعتلی بیر گنجله عالمی بیر بیرینه ووران شر و ظلمت مجسمه سی، جنایت و خیانتلرین تؤردیجیسی ابلیس آراسیندا حل ائدیلمه ز کشمکشه چوریلیر . عارف استانبوللودیر لکن اونو بیـر چوخ یرلرده گؤروروک . او محاربه نین و سلاحلانمانین علیهینه دیـر . حیاتداکی بلا و مصیبتلرین، جنایت و تخریباتین منبعینی ابلیسده و اونون شر ایشلرینده آختاریر و انسان جمعیتیندن و اونون عذاب و اشکنجه لریندن اوزاقلاشماق، محاربه سیز و قایغی سیز بیر عالمه قوو- شماق آرزوسیله یاشاییر . بو باخیمدان اونون (اولو[1] تانریـــا) خطابا دئدیگی سؤزلر جالب دیر :

یرلرده سوروندوم یئتیشیر ، گؤیلره قالدیـــر ،
دیندیر قوجاغیندا
قالدیر منی بیر سیر ائدئییم خوش می گؤزل می
جنتده ملکـــــلر
قالدیر منی تا گؤرمئییم انساندا کی ظلمـــــی
باخ یر اوزو اینلر[2]
یارب بو جنایت بو خیانت بو سفـــــالـــت
بولمازمـــی نهایت
انسانلاری خلق ائتمه ده وار بلکی ده حکـــمت
ابلیسه نه حاجت

۱ــ اوجا و بؤیوک . ۲ــ صیزیلدار .

بوتون بو انسانی حس و فضیلتلرینه رغما عارف ابلیسین حیله‌لرینه‌دن، خیانتلرینه‌دن یاخاسینی قورتارا بیلمیر و بالاخره ایسته‌مه‌دن جنایته سوروکلنیر. نتیجه‌ده اؤزوده حس ائتمه‌دن دوغما قارداشی واصغین قاتلینه چؤریلیر.

ابلیس اثری قان دریاسیندا بوغولان، حیاتین تضادلاری ایچرسینده چاشیب قالان انسانلارین فاجعه‌سیدیر. بونا سبب انسانلار آراسیندا یاشایان و کین، عداوت تخمونی سه‌پن، ثروت دوشگونلری، قان حریصی پادشاهلار و ابلیس کیمی آداملاردیر. دئمک کی بوتون رذالت لرین، شر ایشلرین سببی ابلیس ده، انسانلارین ایچریسینده دیر. بو باره‌ده ابلیس اونو تهدید ادیب جمعیتدن قوماق ایسته‌ین آدامسلارا بئله جواب وئریر:

منسیزده امین اول سیزه رهبرلیک ائدن وار
قان قوسدوران آتش ساووران کینلی قرالار[1]
شاهلار، اولوخا قانلار او چیلغین دره‌بیگلر
آلتون و قادین دوشگونو دیوانه بیک‌لر[2]
مین حیله قوران تولکی سیاسی لر، او هر آن
مذهب چیخاران یول آیران خادم ادیان
اونلار، اوه‌ک[3] اونلارسیزی چینتمگه کافی
کافی سیزی قهر ائتمگه محو ائتمگه کافی
من ترک ائده‌ریم سیزلری الان نمه لازیم
هیچ دن گله‌ره‌ک هیچلیگه اولماقداییم عازیم
ابلیس نه‌دیر جمله خیانتلره باعث
با هر کسه خائن اولان انسان نه‌دیر، ابلیس

جاوید ابلیس اثرینده قان تؤکمک و وحشی‌لیک خصلتینی بوتون انسانلارین طبیعتینده گؤرمور بلکه سمبولیک ابلیس صورتی واسطه‌سیله انسانیته ضد خائنلر گروبونو گؤسترمک ایسته‌ییر. شاعر انسانلاری دهشت و مصیبتلرین پنجه‌سیندن خلاص ائتمک ایچون انسانلار آراسیندا بیرلیک، عقل له احساس آراسیندا بیر هم آهنگلیگی لازم ... گؤرور. جاوید ایگبرمبنجی عصر آذربایجان شعری‌نین ان گؤرکملی‌نماینده‌لرینده‌ن بیریدیر. اونون خیام پی‌یسی، سوویت رژیمی‌نین اون بش ابدی ایل دؤنومو مناسبتیله اعلان اولونان مسابقه‌ده جایزه قازانمیشدیر. شیخ صنعان و سیاوش اثرلری آذربایجان تئاتری‌نین برنامه‌لرینده سوگون داخی محکم یر توتور.

۱ـ پادشاه. ۲ـ عروسک. ۳ـ بلی.

دوکتور غلامحسین ـ بیگدلی ـ پروفسور

ایکینجی مقاله

ماراغالی اوحدی نین " جام جم مثنویسی :

ـ " جام جم " پوئماسی نین اساس موضوعسو اجتماعی عدالت موضوعسودور .
ـ شاعر اجتماعی امه‌گه و زحمت‌آدامیلارینا خصوصی دقت یئتیریر میشدیر .
ـ عمومیتله شاعر بو مثنویسینی دؤورونون آکتوآل مسئله‌لریندن حصر ائتمیشدور . ان اساسی انسانپرورلیگه .
ـ او زمانکی ، جمعیتین اجتماعی شعورونداً ، اورتا عصرلرحاکم ایده‌ئولوگیاسی اولان دینه و شریعته اوحدی نین مناسبتی عکس اولونور و فئودالیسم برک تنقید آتشینه توتولور .

* * *

بیز ماراغالی اوحدی نین (۱۳۳۸ ـ ۱۲۷۴) " جام جم" اثری نین تحلیلینه گئچمه‌زدن اول جامعه‌یه تقدیم ائتدیگیمیز بو ترجمه حقینده بیر نئچه جمله ده ایضاحات وئرمه‌گی ضروری حساب ائدیریک .

اثری ادبیات علم‌لری دوکتور خلیل حمید اوغلو یوسفلی ایله بیرگه ترجمه ائتمیشیک .

اثرین رداکتورو آذربایجان س‌س‌ر علملر آکادمیاسی نین ال یازمالار خزینه‌سی نین حرمتلی مدیری گؤرکملی عالم محمدآقا سلطانوف دورکی ، اثرین رداکته زمانی گؤسته‌ردیگی اوز علمی و جدی مناسبت لرینه گؤره بیز اونلارا تشکرلر ائدیب ، اؤز درین منتدارلیقیمیزی بیلدیریریک . رداکتور اثره یازیلمیش بیغجام و ده‌یرلی مقدمه‌نین مؤلفی دیر .

ایضاحلار وئرمیشیک .

۴ ـ اضطرارا " ایشله‌نیلن و بعضی مصراعلاردا ساخلانیلان عـــرب فارس سؤزلری‌نین معناسینی وئرمیشیک .

*** *** ***

ایندی ده " جامجم " اثری‌نین یارانما دؤورونون قیسساجـــا تحلیلینه کئچه‌ک :

ماراغالی اوحدی ۱۷x ـ ۱۱۱x عصرلرده آذربایجان اجتماعـــی و بدیعی فکر تاریخینده گؤرکملی رول اوینامیش متفکر صنعتکارلاردان ـ ببری دیر. شاعر چوخ مرکب تاریخی بیر شرایط دؤوران سورموشدور . اونون یارادیجیلیغینی داهادا یاخشی باشا دوشمک اوچون هر شئـــیدن اول او دؤورون اجتماعی ـ سیاسی ، ائله‌جه ده دینی و فلسفی جریانلار وطریقت‌لرینه اؤتری ده اولسا نظر سالماق لازمدیر.

بؤیوک تاریخی کئچمیشه و قدیم مدنیته مالک اولان آذربایجـــان خلقی عصرلر بویو خارجی اشغالچیلار علیهنه چتین مبارزه‌لره‌گریشمش اؤز استقلالیت و آزادلیقی اوغروندا بؤیوک قربانلار وئرمیش دیر . اوحدی نین یاشایب یاراتدیغی ۱۷x ـ ۱۱۱x عصرلرده وطنیمیز ،خلقیمیزین خوارزمشاهلار ، منغوللار و تیموری لر استیلاچیلارینا قارشی آپاردیغی مبارزه‌لر و چیرپیشمالار دؤورو اولموشدور کی، خصوصا " بو دؤور ده منغول حکمدارلاری‌نین ۸۰ ایله یاخین آذربایجاندا حکمدارلیق ائدیب و مسلمان اولماماقلاری ، آذربایجان خلقی و مدنیتینه بیگانه‌مناسبت بسله‌مه‌لری و اؤزلرینی هم‌دین ، همیده ملی مدنیت اعتباری ایلـــه یئرلی اهالیدن باشقا بیلمه‌لری ، خلقیمیزه و مدنیتمیزه چوخ آغیر ضربه‌لر ووروب بؤیوک زیانلار تؤره‌دیردی .

بو وضعیت البته اؤلکه‌نین اقتصادی و اجتماعی انکشافینا جـــدی صورتده مانع اولوردو. لیکن آذربایجان خلقی بئله چتین و مرکـــب شرایط ده اؤز تصرفات و مدنیت قوروجولوق فعالیتینی دوام ائتدیردی نهایت غازان خانین اسلام قبول ائتمه‌سی و آپاردیقی رفرمالار البته مسئله نی تامیله آذربایجان خلقی نین خیرینه حل ائتدی . نتیجه اعتباری ایله ۱۱۱x ـ عصرین صونلاریندان اؤلکه‌نین بوتون مدنـــی ، اجتماعی و اقتصادی ساحه‌لرینده دیرچلمه و جانلانما نظره چارپماقا ،

بیز" جام‌جم " مثنویسی نین ترجمه‌سی اوچون اوحدی نین هله‌لیک علم عالمینه معلوم اولان اثرلرینی بیر سؤزله بوتون موجود ارثینی توپلاییب ، خصوصی ایله شاعرین شاه‌اثری اولان " جام‌جم " پوئماسی‌نین بیر نئچه نسخه‌سینی او جمله‌دن ایران نسخه‌لرینی ، هندوستان نسخه ـ سینی ، تاشکند و بخارا نسخه‌لرینی فوتو صورت‌لرینی یا چاپ اولموش نسخه‌لرینی الده ائدیب ، اونلارین علمی دقیق لیک‌لرینی یوخلادیقدان صونرا ، ایرانین معاصر مشهور نظامی شناس عالمی مرحوم وحیددستگردی نین ۸ قدیم ال یازما نسخه‌لری اساسیندا ترتیب و چاپ ائتدیردیگی نسخه‌نی اعتبارلی اولدوقونا گؤره اساس گؤتورموشوک .

اوحدی نین " جام جم " پوئماسی نین اوخوجولارا تقدیم ائتدیگی‌میز بو منظوم ترجمه‌سی ایلک سیاق دیر . بیز بو ایلک تشبثو ائتدیک بو ایشده‌ن مقصدیمیز ۱۷× ـ ۱۱۱× عصرلرده یاشایب یارادان آذربا ـــ یجانین کلاسیک شاعر و متفکری اوحدالدین اوحدی نین چوخ زنگین میرا ـ ثیندان ، شاعرین علمی، فلسفی ، اخلاقی و اجتماعی گؤروشونون تظاهری اولان " جام جم " مثنوی سی نین ترجمه‌سینی آنا دیلیمیزده خلقیمیزین اختیارینا قویاق . اوخوجو کوتله‌لرین بو مثل سیز اثرین اوخوما ـــ سینا امکان و شرایط یارادا ق . نه اندازه بو وظیفه‌نین عهده‌سیندن گلدیگیمیزی گله‌جکده حرمتلی اوخوجولارین فکری و رایی تعیین ائده‌جکدیر بونو دا قید ائده‌ک کی . بو اثر بدیعی اثرده‌ن آرتیق درین علمی و مرکب فلسفی ملاحظه‌لره شامل و محتوی اولدوقونا گؤره ، اثرین ترجمه ـ سی چوخدا آسانلیقلا باش توتما میشدیر . ۱۷× ـ ۱۱۱× عصرلرین باشدان ـ باشا علمی ـ فلسفی ترمین لرینی معاصر دیلیمیزه ترجمه ائتمک اوقدر ده ساده ایش اولما میشدیر .

" جام جم " مثنوی سی‌نین فارسجادان آذربایجان دیلینه منظوم ترجمه‌سینده بیز آشاغیداکی پرنسیب‌لری اساس گؤتورموشوک :

۱ ـ ترجمه‌نین دیلی ممکن قدر ساده اولسون .

۲ ـ ترجمه‌ده متنه صادق قالماقی و مثنوی‌نین مضمونونو بوتون لوکله اوخوجو کوتله‌سینه چاتدیرماقی، اسلوبون داها بدیعی و ادبی بیر شکلیده دیریلمه‌سیندن اوستون توتموشوق .

۳ ـ اثرین صونوندا بعضی مصراعلار و حادثه‌لر حقینده قیسا جا

شهرده ال صنعتی و تجارت انکشاف ائتمه‌گه باشلادی . تبریز، اردبیل ، ماراغا ، نخجوان و گنجه شهرلری اؤلکه اقتصادیاتی‌نین دیرچلمه‌سینده مهم رول اوینادی .باکی نفتی بغدادداندان ـ خوارزمه‌قدر آپاریلدی . فئودال ووروشمالارینداندان زیان گؤرموش یئرلر، داغیلمیش تصرفاتلار گئت ـ گئده برپا اولوندو. بونلارلا یاناشی آذربایجانین بیرچوخ شهرلرینده اجتماعی ـ مدنی حیات‌دا یئنی دن دیرچه‌لیب سرعتله انکشافا دوغرو ایره‌لی له‌ییب متین آددیملار آتدی . یئنی یئنی مدرسه‌لر ، کتابخانالار و دیگر مدنیت اوجاقلاری یاراندی . مکتب‌لرده فلسفه و آللهیاتلا یاناشی ، منطق ، اخلاق ، نجوم، جغرافی وسایر طبیعت‌علم‌لری ، عرب ،فارس ، سریانی و دیگر دیللرده تدریس اولونوب اؤیره ـ نیلیردی .

هله ۱۲۵۹ ـ نجی ایلده خواجه‌نصیرالدین طوسی نین تشبث ورهبر ـ لیگی آلتیندا تاسیس اولونان ماراغا رصدخانه‌سی، او زمان کی، علم و مدنیت دنیاسی نین دقتینی اؤزونه جلب ائتمیشدی : چین، عراق،شام مصر، تورکیه ، ایران اؤلکه‌لرینده‌ن، بخارا ، شیراز ، بغداد ، اصفهان دامغان ، طوس ، دمشق ودیگر شهرلرده‌ن گلمیش گؤرکملی عالم‌لرومنجملر ماراغا رصدخانه‌سینده نجوم علمی و مکتب‌لرینده طبیعت‌علم‌لری،حکمت وآللهیات و دیگر فن لر اؤیره‌نمک له‌مشغول اولوردولار. بورصدخانه‌ده ماراغالی فخرالدین، شیروانلی شمس‌الدین کیمی آذربایجان عالم‌لری ایله یاناشی : نجم‌الدین دامغانی، محی‌الدین اخلاطی، خواجه‌نصیرالدین طوسی ، مؤیدالدین دمشقی ، نجم‌الدین دبیرانی، مؤیدالدین اندولوسی قطب‌الدین شیرازی ، حسام‌الدین شامی و باشقا شرق عالم‌لری ده‌اشتراک ائدیردیلر .

بو زمان ماراغا شهری آذربایجان خلقی نین معنوی علمی حیاتنین اساس اوجاقی و سمبولی ببرلیک آمالی نین حقیقی مرکزی ایدی. بورایا ۴۰ مین نسخه‌دن عبارت مختلف علمی کتابلار توپلانمیشدیر . ماراغا شهری ایله یاناشی تبریزده ده مدنی حیات انکشاف ائتمه‌کده‌ایدی.ائلخانی‌لرین پایتختی اولان بو شهرده و آذربایجانین دیگر شهرلرینده‌گؤرکملی عالملر، یازیچیلار، شاعرلر یئتیشیب ، یئنی ـ یئنی اثرلر یارادیب ، یاخین و اورتا شرقده مشهورلاشیردیلار .

بو دؤوردە تاریخی اثرلرین یارادیلماسینا دا خصوصی دقت یئتیریلدی
بیر سیرا آدلی ـ سانلی تاریخچیلر او جملەدن آذربایجانلی تاریخچی
لردن مشهور " جامع التواریخین " مؤلفی رشیدالدین فضل الله ،"تاریخ
گزیده" و " نزهت القلوب" اثرلری نین مؤلفی حمدالله مستوفی قزوینی
وباشقالاری قیمتلی اثرلر یازیب دنیانین علم و ادبیات خزینه سینه
هدیه ائتمیشلر. رساملیق و مینیاتور ساحه سینه گلیدیکده ، او زمانکی
رساملار اساس اعتباری ایله حاضرلانان ال یازمالاری اوچون مینیاتور
چکیردیلر. اونلار طب ، هندسه ، نجوم و هیئت کتابلارینا دا لازم اولان
شکیللر رسم ائدیردیلر. " ایلک تبریز رساملیق مکتبی" آدلانان یئنی
رساملیق مکتبی نین ده ائله بؤ زمان پونووره و اساسی قویولموشدور.

۱۷× ـ ۱۱۱× عصرلرده آذربایجانین بیر سیرا شهرلرینده اوجمله
دن : ماراغا دا ، نخجوان و تبریزده ، معمارلیق داها سرعتله انکشاف
ائدیردی. او دؤوردە تیکیلمیش و اینجه کیمی ده قالمیش ، مسجد ،
مقبره ، تکیه و کاروانسرالار معمارلیق نقطهٔ نظریندن بوگون ده دقتی
جلب ائدیر . تخمینا " ۲۰ مین دینارا (قیزیل پولا) باشاگلمیش و
اورتا عصر رصدخانه لری نین ایچریسینده ان بؤیوک شهرت تاپمیش ماراغا
رصدخانه سی محض بو دؤورون ان گؤرکملی معمارلیق آبده لریندن دیر .
غازان خانین وزیری و تاریخچیسی رشیدالدین فضل اللهین تشبثوایله
آذربایجانا توپلانمیش اولان شرق عالملری و صنعتکارلاری اوچون تبریز
ین سرخاب محله سینده تیکیلمیش " ربع الرشید" آدی ایله خصوصی علمی
شهرجیک ده ائله بو دؤورون پارلاق یادگاریدیر.

مشهور تاریخچی غیاث الدین خواند میر" ربع الرشید " شهرجیگی
حقینده یازیر :

" بو شهرجیک رشیدالدینین سعی و خدمتی نتیجه سینده منغول حکمداری
غازان خان دؤورونده تیکیلمیشدیر. بورادا ۷ مین نفره قدر طلبه
اوخویورموش ، کتابخاناسیندا ۶۰ مین دن آرتیق کتاب وارمیش، بورا ـ
دا ایران ، هندوستان ، چین ، عراق ، سوریه و مصردن چاغریلمیش
یوزلرله عالملر طلبه لره طب دن توتموش ، هیئت و رساملیق فنینه قدر
تدریس ائدیرلرمیش "

بو زمان آذربایجان خطاط لاری دا قیمتلی اثرلری نفیس صورتده

گؤچوروب قیمتلی الیازمالاری یاراتمیشدیرلار. بو دؤورون تذهیب کار لیق ایشلری ده چوخ ماراقلی و دقته لایقدیر. ائله جه ده آذربایجان ضیاء لیلاری آراسیندا شاهمات اویونو، حتی غایبانه یاریش شکلینده ده گئنیش یایيلمیش، خواجه علی نبریزی دؤورون ان مشهور غایبانه شاهمات اویونو اوستاسی سایلیرمیش.

آذربایجاندا بو زمان موسیقی صنعتی ده انکشاف ائدیرمیش، نئی، قانون، روباب، ساز و بیرسیرا دیگر ملی موسیقی آلتلری یئنی دهن گئنیش صورتده یایيلماقا باشلامیشدیر. هله بونو ۱۱۱x عصر بویو یاشایان صفی الدین عبدالمؤمن ابن یوسف اورموی (۱۲۹۴ - ۱۲۱۶) کیمی بیر داهی، گؤرکملی عالم، شاعر و خطاط اولماقلا برابر ان بؤیوک موسیقی اوستادی کیمی شرق مدنیتنده پارلامیش. بیر چوخلوشعرو موسیقی اثرلرینین مؤلفی اولاراق او جمله دن "رساله ٔ شرفیه"، "کتاب الادوار" "الایقاء"، "الکافی من الشانی"، "العروض والقوافی والبدایع" و باشقالاری ایله یاناشی، صفی الدین کلاسیک شرق موسیقی نظریه سی - نین بانیلریندن بیریدیر. او شرقین ان گؤرکملی موسیقی خادملریندن دیر. صفی الدین هم نظری همده عملی جهتجه چوخ گؤرکملی عالم اولمو شدور. صفی الدین اورموی ایکی گؤزه ل چالقی آلتلری نین اختراعچیسی اولموشدور. بونلارون برنجیسی الزهت آدلانان قانونا بنزه ر موسیقی آلتی دیر. دیگری ایسه المغنه آدلانان قوسی عوددور. صفی الدین اؤزو همیده چوخ استعدادلی بسته کار اولموشدور. گؤزه ل ماهنیلار بسلمیشدیر. بونلارلا برابر یوکسک ایفاچیلیق قابلیته مالک اولموشدور اونون بسته کارلیق مهارتی و ایفاچیلیق قدرتی حقینده تاریخ صحیفه - لرینده ماراقلی معلوماتلارا راست گلیریک. "مجموع مخطوط" آدلی کتابدا بو حقده اوخویوروق: "سؤزسوز کی، صفی الدین موسیقی صنعتینده کمالا یئتمیشدور. او نغمه قوشوب، ماهنی بسته له مکده، مقام چالماقدا، یئنی و نظری ملاحظه لر سؤیله مکده فوق العاده قدرته مالک بیر شخصیت اولموشدور. او موسیقی نشانه لرینی" یعنی نوتلاری اورتایا چیخاران ایلک عالمدیر. او، عودچالماقدا او زماندا عوض سیز اولموشدور.

صفی الدین اورموی نین خلفی و وارثی ماراغالی خواجه عبدالقادر ابن

غیبی حقینده آغیز دولوسو دانیشماق اولار. او" مقاصدالالحان " ، " جامع الدلمان "، " کنزالالحان" ، "فوائدالعسره"،" لحنیات" و " زبده الادوار فی شرح رساله الادوار" آدلی موسیقی اثرلری‌نین مؤلفی‌دیر. او چوخلو یئنی ـ یئنی مقاملار و تصنیفلر یاراتمیشدیر. اونون دوققوزنجو عصرین باشلانقجیندا آذربایجان دیلینده یازدیغی بو شعره دقت یئتیرین :

ای جان جهان بحر صفا بیزنی اونوتمه
وای ماه‌جبین مهرلقا بیزنی اونوتمه

حق دین دیلاروز جان و کوکول عمرونک اوزاقی
وردوم بودورور صبح و مسا بیزنی اونوتمه

اول دم که یوزونک بیرسه شها حسن زکاتی
گر بوملیا خاضر بوگدا بیزنی اونوتمه

آیریلمدی جانیم قیلیج ایلا ایشکونکدین
گر چرخ فلک قیلدی جفا بیزنی اونوتمه

باردور کرموکدین بو قدر بیرگا توقع
گرسالدی جدا بیزنی قضا بیزنی اونوتمه

بیز عمروکی چوق دیلاروز از حق بدعاها
سن عیش قیل و روح فزا بیزنی اونوتمه

هجرونک قیلاووز نفسی سینمی مجروح
بیر گیل بو جراحت غادوا بیزنی اونوتمه .

بودؤورون مشهور موسیقی شناسلاریندان محمدبن ابوبکر شیروانی " اخوان الصفا " آدلی قیمتلی بیر موسیقی اثری یازیب شروانشاهلارا ینا هدیه ائتمیشدیر ...

۱۷× ـ ۱۱× عصرلرده صوفیزم مسئله‌سینه گلدیکده بیز بورادا صوفیزم کیمی مرکب بیر فلسفی تعلیمی نین ماهیینی ، تاریخی انکشافی نی شرح ائتمک ایستمیریک لیکن بونو قید ائتمک ایسته‌ییریک کی،

مقاصدالالحان ـ تالیف : عبدالقادربن غیبی حافظ مراغی ـ باهتمام ـ تقی بینیش ـ ازانتشارات: بنگاه ترجمه ونشرکتاب ، تهران ۱۳۳۴ شمسی

x۱۷ – x۱۱ عصرلرده آذربایجان اجتماعی فکرینده خصوصیله شعرساحه – سینده مترقی صوفیزم دنیا گؤروشو گئنیش یاییلمش ایدی. شیخ محمود– شبستری ، حروفیزم جریانی نین بانیسی اولان فضل الله نعیمی تبریزی و اونون جسور آردیجیلی و مسلک عاشیقی عمالدین نسیمی، سیدذوالفقار شیروانی کیمی شاعر ومتفکرلرین اثرلرینده صوفیزم مئیللری نین عکس اولونماسی دا محض بو سبیلردن دیر.

x۱۷ – x۱۱۱ – عصرین گؤرکملی عالم و متفکر شاعری اولان ماراغالی اوحدالدین اوحدی ده محض بو زمان ، بئله بیر مرکب سیاسی‌واجتماعی دؤور و شرایط ده دوغولوب ، بوی آتیب ، یازیب ویاراتمیشدیر.

بئله‌لیک له اورتا عصرین چوخ ضدیتلی و مرکب تاریخی – احتماعی شرایطینده یئتیشن اوحدی اسلام دینی گؤروشلری و صوفیزم ایده‌یالاری ایله تربیه‌لنمیشدیر. اونون دنیا گؤروشو، ایچه‌ریسینده مهم ترقی – پرور عنصرلرده اولان تصوف تعلیمی نین آکستیزم، ترک دنیالیق مئیل– لری ایله غدالانیب فُرمالاشمیشدیر.

لیکن شاعرین تحصیل و تربیه آلدیقی اجتماعی ، ادبی محیـــطده ایده‌آلیست – مستیک جریانلارلا برابر ، ترقی پرور اجتماعی ایده‌یالار تبلیغ ائدن بؤیوک ادبیات دا یاشایردی بو ادبیاتدا قطرانین،بهشتی نین خاقانی نین ، نظامی نین دنیوی مئیللرین تصدیق ائدن ادبـــی عنعنه‌لری اؤزلریندن صونرا یئتیشن شاعرلرینده تربیه وانکشافیندا چوخ قدرتلی معنوی بیر واسطه ایدی . اوحدی نین یاشادیغی ادبی‌محیط ده صوفی – مستیک متیولر گئنیش یاییلمیش اولسادا ، آذربایجـــان ادبیاتی نین دنیوی مئیللری : فئودال دنیاسینداکی ظلمو، اجتماعی عدالتسیزلیگی تنقید ائتمک روحو، فکر و حریتی نین ، انسان محبتی نین ، دنیا سئوگی سی نین ترنم ائدیلمه‌سی ، آخرت‌پرستلیک، تـــرک دنیالیق و بدبین لیک مئیللری نین تبلیغیندن دئمک اولار کی، داها اوستون ایدی . باشقا سؤزله دئیه‌ک اوحدی دؤورونده ده خاقانـــی و نظامی عنعنه‌لری ادبی انکشافا مهم درجه روح و استقامت وئریردی . بئله‌لیک له ده x۱۷ – x۱۱۱ عصرین ادبی محیطی ده ترقی پروراجتماعی ایده‌یالار، احکام پرستلیگین دوگماتیزمین ، خرافات و کهنه‌پرســـت لیگین تنقیدی ، علمین ، شعرین و امگین دنیوی حیانین تبلیغی‌داها مهم یئر توتوردو .

اوحدی ائله‌جه‌ده اوز بؤیوک سلف‌لری نین یاراتدیقلاری بدیعی دیلدن ، پوئتیکادان ، لیریکا ژانریندان، همچنین ائپیک ـ دیداکتک شعرین فرُما و بدیعی اسلوبوندان دا گئنیش صورتده استفاده ائتمیشدیر . باخ بئله بیر محیط و بئله بیر شرایط ده اوحدی اؤز "جام جم" اثرینی نظمه چکمیشدیر. شاعرین هله‌لیک علم عالمینه معلوم اولان ادبی میراثی : ۱۰۵۰ مصراع دان عبارت " دهنامه" یا " منطق‌العشاق" اثری . تخمینا " ۲۰ مین مصراع دان آرتیق دیوانی .و ۹۱۴۲ مصراع‌دان عبارت‌بو " جام جم " مثنویسی تشکیل ائدیر.

بیز بورا دا اوحدی نین بو بؤیوک ادبی میراثیندان آنجاق ترجمه سینی اوخوجولارا تقدیم ائتدیگیمیز " جام جم" مثنویسی باره‌ده اختصار اؤز ملاحظه‌لریمیزی سؤیله‌مک ایسته‌ییریک .

*** *** ***

" جام جم" مثنویسی

هر بیر اثر اگر او دوغروداندا کلاسیک ، ادبی نمونه‌دیرسه ، دؤورون ، زمانه‌سی نین آیناسی اولمالی دیر. بئله بیر اثر یازیلدیقی دؤورون معین حادثه‌لرینی ، معین اجتماعی ، سیاسی جریانلارینی اؤزونده عکس ائتدیریب ، معین زمره‌نین یا صینفین مفکوره‌سینی افاده ائتمه‌لی دیر.

قید ائتدیک کی ، اوحدی ، چوخ ضدیتلی اولان فئودال روحانی جمعیتنده یئتیشمیش و حاکم ایده‌ئولوگیانین تاثیرینه معروض قالمیش بیر شاعردیر. لیکن او، اؤز یارادیجیلیقی نین اساس مثیللری ائیله، حاکمیت باشیندا دوران فئودالیسم یوکسک زمره‌لره دگیل ، خلق کوتله‌لرینه باغلی اولموشدور. اونلارین ایسته‌ک و آرزولارینی ترنم ائتمگه چالیشمیش دیر. اؤز یارادیجیلیق گؤزگوسونده اونلارین حیات وفعالیت صحنه‌لریـنی تصویر ائتمیشدیر.

اوحدی اؤزونون چوخ قیمتلی بو" جام‌جم " اثرینده دؤورونون علمی فلسفی، اخلاقی، تربیه‌وی، دینی و اجتماعی گؤروشلرینی عکس ائتدیریب افاده ائتمیشدیر. شاعرین بو اثرین آدینی " جام‌جم" قویماقدا دا ، اؤز سؤزویله دئمک: اونو جمشیدین مشهور افسانه‌وی جامینا بنزه‌دیر کی، اورادا گویا انسان بوتون ایسته‌دیک لرینی گؤروب تاپابیلسین .

مترقی جبهه یه منسوب اولان اوحدی اؤز "جام جم" مثنوی سینده دؤورونون حکمدارلارینی تنقید آتشینه توتاراق عدالتسیزلیگه قارشی اعتراض سسینی اوجالتمیشدیر. او انسانپرورلیک ایده یالارینی ترنم ائدهرهک قانلی محاربه لری ، غصبکارلیقی و عدالتسیزلیگی پیسله میشدی شاعرین یارادیجیلیقیندا امگه محبت ، اؤزگه امگی نین محصولونو منیم سینه نفرت ، گوجلویه ، ظالمه باش اگمه مک ، یالتاقلیق ولوقا - لیقدان پرهیز ائتمک ، روحانی طبقه لرین ریاکارلیق ، طاماحکارلیق لارینی افشاء ائتمک اساسی یئر توتور. شاعر پوئزیادان بیر کسگین سیلاح کیمی ، زحمتکش و محروم کوتله لرین حقوقونو مدافعه ائتمک اوچون استفاده ائتمیشدیر. دولت مامورلارینین اؤزباشینالیقلارینی پیسله یب خصوصیله اؤزونو کندلی زحمتکش لرینی جدی حمایه چیسی کیمی گؤسترمیشدی کند زحمتکش لری نین حمایه سی " جام جم" اثرینده اساس یئرتوتموشدور

" جام جم " اثری عروض وزنینین خفیف بحرینده یازیلمیش، مقدمه و اوچ حصه دن عبارت دیر. گریش حصه سینده اورتا عصرلرده بیر عنعنه اولدوقو کیمی ، آللهی ، پیغمبری نعت و تعریف ائتمیش ، عدالتلی حکمداری مدح ائدیب ، صونرا دا همین حصه ده شاعر هرشئیدن قاباق وطنی آذربایجانی ، اونون گؤزه ل منظره لرینی، تاریخی آبیده لرینی تصویر وترنم ائتمیشدیر. واختیله تبریزین سرخاب محله سینده یئرلشن صونرا دا زلزله نتیجه سینده ویران اولان آدینی چکدیگیمیز " ربع الرشید"ین یاراشیقلی علمی شهرجیگینی، اونون دارالعلم لرینی ، سارایلارینی ، جامع مسجدینی ، مدرسه وخانقاهلارینی، چوخ صمیمی و گؤزه ل تصویر ائتمشدیر. وطنپرور شاعر" ربع الرشید" سارایناساسانی حکمداری انوشیروانین مشهور"طاق کسری " سیندان بئله اوستون توتموشدور :

سن ای خوش طالعلی مبارک سرای - سنین له اولموشدورروحاسئوینچپای
سنین بیرپارچاندیرکسری قوران طاق
گلشنین یانیندا جنت اویونجاق
تورپاقین مشکدور ، داشلارین مرمر
هاوان جنت کیمی ، سویون دو کوثر
سن تبریزین اوسته کؤلگه سالالی - چاتیب سعادته تبریز محالی

دئیه ـ اؤزونون وطنینه صونسوز محبت و پرستیشینی چاتدیریر. صونرا دا اؤز ترجمهٔ حالی باره ده معین معلومات وئریب ، یوکسک شهامت و عزت نفسه مالک اولدوقونو نمایش ائتدیریر :

دنیانین سرینی بیلن زمانداں
مغرورلوق ائتمه دیم من هئچ بیر زمان .
کیمسه نین مالینا کؤلگه سالمادیم ،
مال اوچون بیرکسه من ، قول اولمادیم .

دئیه ن شاعر غربت ائللرده چکدیگی محرومیت لر و عذابلاردان سؤزآخیر :

آتدی رحیمسیزجه منی روزگار ،
گئتدی خوش گونلریم اولدوم تاروmar .
ایکی اوش درویشی منه قوشاراق (عائله عضولرینه اشاره دیر).
غملری کؤنلومو گتیردی جانا ،
احتیاج منی ده سالدی میدانا .
قارنیم کاسا اولدو ، الیم چؤمچه ده ک
گزدیم قاپی ـ قاپی ، آختاردیم چؤره ک .
نه قدر دئیرسن هارالیام من
آزمیشام صاق ـ صولو سوروشما منده ن .
خئیلی وار وطندن دوشموشم اوزاق
غربتده غملره اولموشام اورتاق (شریک)
اوره ک اود ایچینده نفس دارالمیش
جانیم غم یوکونون آلتیندا قالمیش .
جانیمی شعر اوچون ائتسم ده قربان ،
شعری ، من چؤره گه ساتیردیم اینسان .

*** *** ***

اوچ فصلده ن عبارت اولان " جام جم " مثنوی، سی نین بیرینجی فصلینده شاعر کائناتین منشاء نی ، یئر کوره سی نین یارانماسی، معدن بیتگی و حیوانین میدانا چیخماسی ، جانسیزلارین و جانلی عالمین تؤره ییب عمله گلمه لری ، انسانین طالعی حقینده دوشونجه لر، گؤیده کی سیاره لرا یله ، یئر کوره سی آراسیندا کی آسترونومیک علاقه لر ودیگربو کیمی مرکب و جدی مسئله لر حقینده فکر سؤیلویور . اوحدی بو فصلده

ائله‌جه ده بیرسیرا خرافی احکاملاری رد ائدیر و عوضینده علمی‌ودقیق ملاحظه‌لر یورودور. بو فصلده " کائناتین حقیقتی حقینده سئوال " باشلیقی آلتیندا چوخ ماراقلی فکرلر افاده ائدیر، کائنات و موجودات ین ، طبیعت و جمعیتین ، حیات و اونون ضدیتلرینی ، انسان وجودو نون هارادان گلمه‌سی و نه ایچون یارانماسی نین سبب‌لرینی اؤزفلسفی دوشونجه‌لری نقطه‌ٔ نظریندن بئله افاده ائدیر:

سن ای حقیقتی آختاران انسان
بو اینجه سؤزلره قولاق آس بیرآن
سنده‌ن نه سوروشسام گؤزومه‌دوزباخ
منله اگری اوتوردوز دانیشآنجاق !
بویئرکی، اوستونده سالمیسان مسکن
نه‌دیر؟هئچ اؤزونه‌دئمیسنمی سن ؟
اصلی هارادان دیر نه‌دیر بو قایدا
وارایدی یا یوخدان اوا ولدی پیدا؟
بس بو تورپاق، هوا ،اود، سو نه‌دن‌دیر؟
بویاش،ایستی،سویوق،قورونه‌دن دیر؟
گئجه قارانلیقی دئ هاردان آلیر ؟
سؤیله بوآی،گونش نه‌دن نورسالیر؟
بس سن اؤزون کیمسن، نه‌چی‌سن نه‌سن ؟
کیمی تانیارسان بونو بیلمه‌سن ؟!
دوستلوق نه دئمک دیر انسانلیق نه‌دیر؟
آدامنه ؟ آدا ملیق نه‌دیر سؤیله‌بیر؟

صونرا شاعر انسان وظیفه‌لری‌نین ان عمده‌سینی علم اؤگره‌نمکده گؤرور :

سن بوزا گلدین کی،بیرایشگؤره‌سن ـ دنیاده عمرونو علمه وئره‌سن
هرشئی گؤره‌سن درک ائیلیه‌سن ـ عذابلار چکه‌سن زحمت چکه‌سن

اوحدی صونرا دا علمین شرفی حقینده چوخ ماراقلی اولان اؤز ملاحظه‌لرینی بئله بیان ائدیر :

بیلیک جان قوشونا قانادیر اینسان
روحونو گؤیلره اودور قالدیران .

بیلیک دی اوره‌گه بو دنیادا جان
باش بیلیک سیز اولسا ، اولار بدگمان

نورسوز گؤز کیمی دیر ، علم‌سیز اوره‌ک
نادان انسانلیقدان اوزاقدیر گرجک .

علمین بایراقینی قالدیر گؤیلره
او ، سنی قالدیرار ان یوکسک لره ....

یوخدور بیلیک کیمی بیر آب حیات
آنجاق بیلیک وئره‌ر انسانا نجات ...

بیلیگین اولارسا ، قالمازسان ناچار
بیلیک ، یوللاریندا چراغ تک یانار .

الینده چراغین واردیرسا اگر ،
قارانلیق گئجه‌دن قورخورسان هدر

بیلیک ایشیقلیق دیر ، جهل قارانلیق
سن بو حقیقتی دوشون بیر آنلیق .

دیرلیک سویودور علمی انسانین
خوشبخت دیر بو سویو ایچه‌ن اینانین .

کشف اتمه‌ک ایسته‌سن اسراری اگر ،
بیلیک سیز مطلبه چاتارسان مگر؟!

نفسین مئشه‌سینده کیم آزسا یولو
علمی قلینج اولار ، عقلی ایسه قولو...

بیلن روح هرکسه اولارسا یولداش
بدن له گؤیلره اوچار ، او بیرباش .

بو اوزاق گؤیلرین سرلارینی بیز ،
درک اتده بیلمه‌ریک ، بیل کی ، بیلیک سیز .

علم ایله سولاردا اوزه‌ر گمی لر
هم علمین گوجوایله گمی دوزه‌لر...

انسانی سست ، غافل اوده‌ر جهالت
بیلیک قوه وئره‌ر ، همده جسارت .

بو قدر گؤردوگون ایشلر ، پئشه‌لر ،
علم دن ، دوشونجه‌دن ، دوغمامیش مگر ؟

بیلیک انسانلاری اوجالدار آیا ،
نادانلیق کورلار تک سالار قویویا ...

هرکس اؤز علمینه اینانسا اگر ،
ایشی ده ، عملی ده دائم یوکسله‌ر .

شاعر بو فصلده بیر حکیم ، بیر طب‌عالمی و متخصصی کیمی‌نسلین تؤره‌مه‌سی و گؤرپه‌نین آنا رحمینده انکشاف پروسسینی ده چوخ‌مارا قلی و علمی بیر طرزده ایضاح اوده‌ره‌ک ، اورتا عصرلرده دوغوم باره سینده حکم سوره‌ن بیر سیرا موهوم وخرافاتی فرضیه و ملاحظه‌لری رد اوده‌یب ، بوگون ده اؤز علمی لیگینی ساخلایان دوزگون فکر و ملاحظه ایره‌لی سورموشدور . آردی مجله میزین گله‌ن صایینـدا

حبیب ساهر

داشدان ـ داشا دگدی باشیم غربتده
محنت اولدی یار ـ یولداشیم غربتده

طوفان قوپدی پنجه‌له‌شدیم یئللرله
یاغیش یاغدی آخیب گئتدیم سئللرله

کؤلگه‌لرتک داغی ـ داشی دولاشدیم
اؤلوم‌لرله ، قارانلیقلا دالاشدیم

حرام اولدی منه بابا اوجاغی
یوردوم اولدی کاروانسرا بوجاغی.

ساز وسؤزا وستادی عاشیق علی عسگر

شفاهی‌خلق ادبیاتی‌عصرلربویو آغیزدان ـ آغیزا گئچه ره‌ک ،اولـــو بابالاریمیزدان ادبی‌بیرارثا ولاراق بیزه یئتیشمه‌سینده ،اوزانـــلارین ، عاشیقلارین چوخ بؤیوک رولو اولدوغونو اونودا بیلمه‌ریک .بوباره ده خلقیمیز اؤزعاشیقلارینا منتدار دیر .بوعاشیقلاردان ان گؤرکملیســـــی عاشیق علی‌عسگردیر .او ،بیرعصرعمر سوروبدور .اوبالاردا ،ده‌یه‌لرده ،کندو شهرلرده‌گزه‌رک ، اوره‌ک اوخشایان ساز ،سؤزونغمه‌لری خلقی‌نین روحیـــنی اوخشامیش، آغ ،قارا گونلرینی،شادلیق واوره‌ک دویونتولرینی مهارتله نظمه‌چکه‌ره‌ک ،بلبللری یاریشا چاغیران مضراب ضربه‌لری و گؤزه‌ل سسی ایله‌اثل ـ اوباسی نین خدمتینده اولموشدور .

عاشیق علی‌عسگر ۱۸۲۱ ـ نجی ایلده‌گؤیچه محالی‌نین آغ‌کیلسه‌کندینده آنادان اولموشدور .آتاسی عالی‌محمد کیشی یوخسول بیراکینچی ایمیش. اونون دؤرد اوغلو وایکی قیزی وارایمیش .کند محیطینده‌بئله‌بؤیوک ـ بیرعائله‌نی دولاندیرماق ائله‌ده‌آسان دگیل ایدی .ناچارلیقدان، علـی عسگر اون دؤردیاشینا چاتاندا اونو ،کربلای قربان آدلی‌بیرنغره‌نوکـــر وئریر . علی‌عسگر هوشلو ـ باشلی‌بیراوشاق ایدی .ایشده‌حدی واوزی یـــولا الدوغوندان ، کربلای قربانین چوخ خوشونا گلیر .یوردوندا اولان بیرجه قیزی صحنه‌بانونو اونا وئریب ،بیراوغول کیمی،همیشه‌لیک اؤزیانیـــندا ساخلاماق فکرینه‌دوشور . "صحنه‌بانونوسنه وئره‌جگم" دئیه ، وئردیگی‌وعده گنج علی‌عسگرین اوره‌یندده صحنه‌بانویا قارشی،اودلوبیرمحبت اویادیـــر . گئتدیکجه‌بوعلاقه‌جوشغون بیرعشقه‌چئوریلیر .بوتون وارلیغی‌ایله‌آغاســی‌ـ نین ایشلرینه‌جان یاندیرماغا ،گله‌جک وصال امیدی‌ایله‌قانادچالماغـــا باشلایر . منه‌ائله‌گلیرکی، اگرکربلای قربان اونا اشاره‌ائتسه ،فرهـــاد کیمی،عشق اوجوندان (خاطریندان) داغ داچایاردی .بئله‌ده دئییب‌لر : " سن سایدیغینی سای ،گؤرفلک نه‌سایر"

کربلای‌قربانین محرم‌آدلی وارلی‌ـ پوللوبیرقارداشی وارایدی. گوج ایله‌صحنه‌بانونواؤزاوغلومصطفی یاآلیر .بوحادثه‌علی‌عسگراوچون یامان

دردا ولور .بوتون ا ميدوآرزولارينى يئله وئرير .روحى بيربحرانا توتولور دؤرد ايل نوكرچيليكدن صونرا ،كربلاى قربانين يانيندان چيخير .

دئيلديگينه گؤره ، علىعسگرين ايلك عشقينده كى شكستى اونوهميشه ليك اولاراق ،سؤزوسازا باغلاير .علىعسگرين لاپ كيچيك ياشلارينداسازو آوازا علاقه سى وارايميش .عاشيقلارين قوردوغومجلسلرده سؤيله نن داستانلارا ،ناغيللارا ،نغمه لره دقتله قولاق آسار ،اونلارى ازبرلر ،صونراتاى توش لارينى باشينا توپلاييب ،اؤيرندىك لرينى بيرعاشيق كيمى اونـــــلارا ـ تحويل وئره رميش .

او ،كربلاى قربانين يانيندان چيخان كيمى، دؤورونون گؤركملى و شهرت قازانميش صنعتكارى عاشيق علي يه شاگردا ولور .عاشيق علي(عالى) اؤزدئديگينه گؤره چوخ يئرلرگزميش ،حتى تركيه وايرانداسفر ائتميـــش عاشيقلاردان اولوبدور .اونون درين معنالى تجنسلرى واوينا ق ،شيرين گرايليلارى واردير . عاشيقلارايندىده مجلسلرده اونون نصيحت آميزشعرـ لرينىدن اوخويورلار .اونونيارادىجيليق مهارتيله تانيش اولماق أوچـــون شعرلرينىدن بيرنمونه گتيرمك :

گشت ائله ديم ،بودنيانى دولانديم ،
الليني كئچيردىم ، يوزه نه قالدى ؟
آياق گئتدى، ال گتيردى، ديش يئدى ،
باخماقدان سواى ، گؤزه نه قالدى ؟

*** *** ***

اؤلوم حاقدير ،چيخماق اولماز اميردن ،
ايپه ك تورا حالقا سالما دميـردن .
آيدى، گوندو ، گليرـ گئدير عموردن ،
داريخيريق،گؤره ن يازا ، نه قالدى ؟

*** *** ***

ائشيه چيخيرام ، هاوا مخشوشدور ،
گزديگيم اويلاقلار يادىما دوشدو .
ىيرگون گؤره رسن كى، عالى ده كؤشدو ،
سيندى سيملى ساز، ته زانه قالدى . (ته زانه جازيانه ،مضراب)

.....

عاشیق عالی،علی‌عسگرین کامل بیر اوستاد اولدوغونو (البته اوزون ایللرشاگردلیکدن صونرا) گؤردوکده،اونوائله تانیتدیرماق،آدوسا ـ نینی دیللره سالماق نیتی‌ایله ، بیرطوی مجلسینده اونومبارزه‌یه‌چاغیر اونونلا دئیشیر. آخیردا مغلوب اولموش بیرعاشیق کیمی، اؤزسازینی عاشیق علی‌عسگرین قاباغینا قویوب تسلیم اولور. عاشیق علی‌عسگر اوستادی‌نین بوجور قایغی وخیرخواهلیغیندان متاثراولاراق ،

"بیر شایرد کی ، اوستادینا کم‌باخا ،

اونون گؤزلرینه آغ دامار ـ دامار "

تجنیسینی دئییر. واحتراملا اوستادی‌نین سازینی اؤزونه قایتاریر بونلارین دئیشمه‌یی ائله او، گوندن دیلدن ـ دیله دوشموش ،عاشیقلار ایچون طویلاردا ، مجلسلرده یئنی بیرمعجزه کیمی، داستان شکلینه سالینمیشدیر.

بئله‌لیک له عاشیق علی‌عسگر بیرصنعتکارکیمی شهرت قازانیر.

اواوستادی کیمی،اؤزوده بوتون عمرو بویوهامی‌نین خیرینی ایسته‌ین اولموش،اؤز دؤورونون عاشیقلارینی اؤیره‌دیب احتماعه تحویل‌وئرمیشدیر

۲۰ـ نجی عصرین اوللرینده دئدیگی بیرشعرینده :

آدیم علسگردی مرد ـ مردانا ،

اون ایکی شایردیم ایشلر هریانا .

دئیه افتخارلا بونا اشاره ائدیر.

عاشیق علی‌عسگرگورجستان ،ارمنستان وآذربایجانین بوتون کند، شهرلرینی ،ائل ـ اوبالارینی قاریش ـ قاریش گزدیگی اوچون ، مختلف حادثه‌لرین شاهیدی اولموشدور .گؤردوکلرینی نظمه‌چکمیش ،دؤورونون سیاسی واجتماعی مسئله‌لرینه‌علاقه‌نشان وئره‌ره‌ک ،عدالتسیزلیک لری کسکین بیرصورتده‌انتقادائتمیش ،خلقی‌نین اوره‌ک آغریلارینی،نسگیللر ـ ینی اؤز دردی بیلمیش،ائلی‌ایله‌آغلامیش ،ائلی‌ایله‌ده گولموشدور .اونا گؤره‌ده اوریندن قوپان نغمه‌لر سؤیله‌میش ،دیللرازبری‌اولموشدور .او، سازی صول الی‌ایله‌چالار ،ساغ‌الینی پرده‌لرده‌گزدیره‌ر ،سازی دیله‌گتیرمک مهارتی،در دانه‌لری کیمی،سؤزلری نظمه‌چکمه‌ک قابلیتی واوره‌یه یاتان خوش ملاحتلی سسی‌ایله قولاق آسانلارین روحینی اوخشایارمیش .اوناگؤره ده ان بؤیوک توی مجلسلرینه ،اونو دعوت ائده‌رمیشلر .عاشیق علی‌عسگر

دعوت اولوندوغو مجلسلره خصوصی بیردسته (عیار ،بالابانچی ودف چالانلا) گئدرایمیش .

عاشیق علی‌عسگرین ادبی‌ارثی‌نین توپلانماسیندا ونشرینده ایلک آدیم آتان آذربایجان شفاهی‌ادبیات خادمی همت علیزاده اولموشدور .او بیرنجی دفعه ۱۹۳۴- ، ۱۹۳۵ و ۱۹۳۷ نجی ایللرده توپلادیغی شعرلری کتاب شکلینده نشرائتدیرمیشدیر .

عاشیق علی‌عسگر یارادیجیلیغی علمی اوجاقلارین(کانونلارون) دا نظردقتینی اؤزونه جلب ائدیر . ۱۹۴۶ - نجی‌ایلده آذربایجان علملر آکادمیاسی‌نین "نظامی " آدینا ادبیات دانشکده‌سی‌نین شفاهی‌ادبیات شعبه‌سی طرفیندن،ساز وسؤز اوستادی‌نین حیات ویارادیجیلیغینی‌اطرافلی ودرین بیرصورتده‌اؤیره‌نمک مقصدی‌ایله ،اونون دوغولدوغو گؤیچه محالینا وکلبه‌جه‌ره بیر اکسپئدیسیا (علمی هیئت) گؤنده‌ریلیر . بو هئیت هنرمندین یاخین آدامللاری واونون حقینده گئنیش معلوماتلی‌قوجا لارلا گؤروشورلر . هله‌او وقته‌قدر تانینمامیش بیرچوخ اثرلرینی‌توپلاماغا موفق اولورلار .علمی یوخلایشدان صونرا ،بئش مینه‌یاخین معنالی وگؤزه‌ل شعراینجی‌لرینی، ائله‌جه‌ده ، اونون آدینا دئیلمیش شعرلر ،روایت‌لری چاپاوئرمیشلر .شبهه‌سیزکی، وقتینده قلمه‌آلینمادیغیندان ،بیر چوخ اثرلری‌اونودولموش ،ایتمیشدیر .

۲۰- نجی‌عصرون اولکی حیاتی باره‌ده اله‌گلمیش معلوماتدان معلوم اولورکی،عاشیق علی‌عسگر یاز و یایلاری اکینچیلیک ایله مشغول اولار ، پاییز و قیشلاری ایسه‌شهرلره وکندلره سفرائده‌رمیش .

ایلک عشقینده اوره‌یی سیندیغیندان ،قیرخیاشیناقدر ائولنمه‌یز . نهایت ، کلبه‌جه‌ر رایونونون " یانشاق " کندینده "آناخانیمی" آلیر خوشبخت بیرعائله‌قورور .آنجاق ایلک سئوگیسینی هئچ وقت اونودابیلمیر

۱۹۱۵ - نجی ایلده قارداشی‌اوغلو (همده کوره‌کنی‌ایمیش) قربان اؤلور .بوحادثه‌صنعتکارا دؤزولمه‌ز ، آغیر بیردرد اولور .ائله‌اوگون‌دن سازی یره‌قویور .

او ،یوز یاشیناکیمی، امک قابلیتینی الدن وئرمیر .یوزبئش یاشین دا ایکن، ۱۹۲۶ - نجی ایل مارت‌آیی‌نین یئددیسینده آغ گیلیسه کندینده وفات ائدیر .

عاشیق علی‌عسگر ،عاشیق شعری‌نین بوتون فورمالاریندا شعردئمیش ،هامیسیندا دا یارادیجیلیق قدرت وقابلیتینی نشان وئرمیشدیر "شعرلری ایچه‌ریسینده : گرایلیلار ،قوشمالار ، دیوانیلر ، مخمسلر ،مسدسلر ،حتی غزللرده واردیر .او ،گؤزه‌للمه‌لر ،اوستادنامه‌لر ،تجنیسلر ، مستزادلار وقوشا یارپاقلار دا قوشموش ،دوداق دگمه‌ز ویئنی فورمالی تجنیسلر ده یاراتمیشدیر . "

عاشیق علی‌عسگر یارادیجیلیغی‌ایله‌تانیش اولماق ایچون،شعرلریندن بیرنئچه‌نمونه گتیرمه‌یی لازیم‌بیلیرهم :

گرایلیلاردان :

کوسمه آی بی‌مروت گؤزه‌ل ،
دردیم چوخ ، دؤزه‌بیلمیرهم .
اوز بورویوب ، قاچما مندن
من سنسیز گزه بیلمیـــرهم .

***

دلبرین قصـــرینه گیردیم ،
آلا گؤزلرینی گؤردوم .
قوور ائله‌دی کهنـه دردیم .
اولوبدو تزه بیلمیـــرهم

***

یار سالمیر اوستومه سایا
جوان عمروم گئـدیر ضایا .
غواص تک دوشدوم دریایا ،
چالخانیب اوزه بیلمیـــرهم .

***

علی‌عسگرین ملول چـاغی ،
گؤنول اولوب غم دوستاغی .
بو سینه‌مین دوخسان داغی ،
یئتیشیب یوزه بیلمیـــرهم .

***

نیه دؤندی

گل ای مهر و محبـتیم ،
اوزون مندن نیه دؤندو ؟
آغزی شکر ، لبی قندیم ،
اوزون مندن نیه دؤندو ؟

****

آیریلیقدان اؤلوم یئیدی
یار حسرتی قدیم اگدی .
نه دئدیم خطرینه دگدی ،
اوزون مندن نیـه دؤندو ؟

****

تشریف بویور ،گئده‌ک باغا ،
آت زولفونو ، سولا ـ ساغا .
" علی‌عسگر " سنه صادا غا ،
اوزون مندن نیـه دؤندو ؟

****

قوشمالار :

قادار آلیم

سحر ـ سحرباغدا گزن یازنین ،
دستینله غنچه نی اوز ،قادار آلیم !
سوسندن ـ سنبلدن ،لاله ،نرگیزدن
سیاه تئللردن دوز ،قادار آلیم !

****

سالانیب ـ سالانیب اؤزونو اؤگمه
ائله سوزگون باخیب قلبیمه دگمه
یارالی باغریما ،گؤزه ل داش دوگمه .
قویما سینه م اوسته گؤز ،قادار آلیم !

****

گؤگرچین سن ،ایوانیما قوناسان ،
عرض ائله یم دردی دیلیم قاناسان
تئللی اگری ،یاشیل باش صوناسان ،
گل بیزیم گؤللرده اوز ،قادار آلیم !

****

"عاشیق علی عسگر" ین قدرینی بیل سن
آغلایب ،چشمی نین یاشینی سیل سن ،
آستا قدم قویوب بیربیزه گلسن ،
یئرین وارگؤزاوسته ، قادار آلیم !

****

دوشدو

چرشنبه گونونده چشمه باشیندا
گؤزوم بیرآلا گؤز دلبره دوشدو
آتدی مژگان اوخون گئچدی سینه م دن
جادو غمزه لری قانیما دوشدو

****

اشارت ائیلدیم ،دردیمی بیلدی ،
گؤردوم هم گؤزه لدی ،هم اهل دیلدی
باشینی بولادی گؤزوندن گولدو
گولنده قاداسی جانیما دوشدو

****

"علی عسگرم" هرعلمدن حالییام
گؤزه ل سن طبیب سن منیارالیام
دئدی ـ "نشانلییام اؤزگه مالییام"
سیندی قول قانادیم یانیما دوشدو

****

داغلار

باها رفصلی ،یازآیلاری گلنده
سوسنلی ،سنبللی ،لاله لی داغلار ..
یوخسولو ،اربابی ،شاهی ،گدانی
توتما زبیرـ بیرندن آرالی داغلار

****

خسته ایچون تپه سینده قارا ولور ،
هرجورچیچه ک آچیر ،لاله را را ولور
چشمه سیندن آب حیات جارا ولور .
داغیدیر محنتی ،ملالی داغلار .

****

یازین بیرآیی دی چوخ یاخشی چاغین
کسیلمه زچشمه دن گؤزه ل یغنا غین
آختارما موتالین ،یاغین ،قایما
زنبورچیچه گیندن بالآلی داغلار .

****

یاین اولینده دونورسن خانا
صون آیدا بنزه رسن یئتگین بوستانا
پاییزین زمهری قویور ویرانا ،
داغیدیرا وستوندن جلالی داغلار !

****

گاهدان چیسکین تؤکر،گاه دومان ائیله‌ر،
گاه گلیب ـ گئده‌نی پشیمان ائیلـــــه‌ر.
گاهدان غیضه گله‌ر، ناحاق قان ائیله‌ر،
دینشه‌مه‌ز حرامی ، حلالی داغـــلار !

****

آغ خالات بورونر، زرتشان گئیمه‌ز ،
هئچ کسی دیندیریب کئفینه دگمه‌ز ،
سردارا سؤزدئمه‌ز، شاها باش اگمه‌ز ،
قدرتدن سنگرلی ، قالالی داغـــلار .

****

کؤچر ائللر دوشر سندن آرالی ،
فرقتیندن گول ، نرگیز سارالی ،
"علی‌عسگر" مجنون تک یاردان یارالی ،
گزه‌ر سنده دردلی ، نالانی داغلار !...

======

عاشیق علی‌عسگرین یارادیجیلیق قدرتینی اونون گرایلیلارینداء،داها آرتیق قوشمالارینداء گؤرمک اولار. داغلارا شعرقوشان ،تعریف له‌ین چوخ اولموشدور.منجه ، چوخو اؤتری بیرحالدا،گؤردوکلرینندن الهام‌آلیب ـ سؤز قوشموشلار.آنجاق عاشیق علی‌عسگرتک‌دقت واینجه‌لیک له ،داغلارین بوتون فصللرده‌آلدیغی‌حالتی نظمه‌چکه‌بیلمه‌میشدیر،بودا اوندا اولان مشاهده‌قابلیتی‌نین یوکسک لیگینی نشان وئریر.

" دوشدو" شعرینده ،چشمه‌باشیندا ووروللدوغوبیرگؤزه‌ل"نشانلییام" اؤزگه‌مالییام" دئمه‌ک له ،او،قول ـ قانادی قیریلدیغی نی،اوندان ال حکدیگینی یئتیریر،بوگؤزه‌ل ائل عادتینه‌احترام‌قویماغی گنجلیگیـــــن یادینا سالیر.

عاشیق علی‌عسگریاشا دولدوقجا ،سینه‌سپنده‌یئرسالمیش‌سؤزخزینـــه‌ـ سینی یئنی نسله یئتیرمک ایچون ،شاگردلریئتیرمه‌یه‌جان آتمیشدیر عین زماندا "اوستادنامه‌لر" ده یاراتمیشدیر کی،بوگون اؤزاهمیتینی حفظ ائتمکده دیر .

اوستادنامه :

آراسیندا

تازا آشنالیغین ،کهنه دوستلوغون
فرقی وارقیش ایله یاز آراسیندا ،
نامردده قایدادی کسر باسدیغین ،
هرکس حساب چکسین اؤز آراسیندا .

***

قدرتدن اوجالان ظلم اینن انمه ز ،
حقدن یانان چراغ بادا اینن سؤنمه ز ،
دوست ـ دوستدان اینجیسه ،قلبینن دؤنمه ز ،
اولار بیرآز ارک ناز آراسیندا .

***

آدام وار آنلامیر دانیشیر سؤزون ،
ایچمه میش پیاندی ، ایتیریب اؤزون ،
بو عشوه و نازین ، اوقاش و گؤزون
حرمتی وار شئیتیباز آراسیندا .

***

"علی‌عسگر" ،اولوبدو غم‌ـ محنت یوکوم ،
فیل چکمه" بوه دردی ،من نئجه چکیم ؟
حق ایله ناحقی آختاران حاکم ،
تاپار قولاق ایله گؤز آراسیندا .

شکایتنامه :

قوجا بختیم

نه سودا تاپمیسان ، نه‌یه طالبسان ،
هارادا قالیبسان ، گل ، قوجا بختیم !
یامندن کوسوبسن ، یا قوجالیبسان ،
بو سینیق کؤنلومو آل، قوجا بختیم !

*** *** ***

چکیلیب پنهانا ، دئیر درده دؤز ،
جهنم اودوندان پیسدی طعنه سؤز ،
گوموشوم تونج اولوب ،زر- زیبام‌دا بئز ،
قلپ‌چیخیر آلدیغیم‌مال ، قوجا بختیم !

*** *** ***

اؤزوم عاشیق اولدوم ، اوغلوم گوللهچی ،
بیلدیم کی ، قالاجاق دولتین اوجو ،
قیریلدی قویونوم ، قالمادی گئچی ،
ایندی یخیلیب گل ، قوجا بختیم !

*** *** ***

ماردان شیره چکیب ، داشدان گئچیردین ،
دریالاردان لعل و گوهر سئچردین ،
پروازلانیب قافدان - قافا اوچاردین
گئچهن گونو یادا سال ،قوجا بختیم !

*** *** ***

تقدیر اوچون یاخشی دگیل بو عادت ،
گاه گولدورور ، گاه دا وئریر خجالت .
ایگیدلر آت وئرمیر ، گؤزهللر خلعت ،
کسیلیب تنبکی ، بال ، قوجا بختیم !

دئیه ، قوجالیقدان ناله ائدیر .

هجو و حربه زورپا :

دوشرسن

مغرورلوق ائله‌یب ، اوستادام دئمه ،
اولار کی ، بیر یئرده دارا دوشرسن .

باش تولک دئیلسن ، چولبا بالاسان ،
سرگردان قالارسان ، تورا دوشرسن .

*** *** ***

آلچاقدا دایانکی ، چیخاسان باشا ،
تولکو سن ،آصلانلا گیرمه ساواشا .
گل یاپیشما ، گوجون چاتمایان داشا .
گؤتوره بیلمه‌زسن ، زورا دوشرسن .

*** *** ***

بیزه ساتما گینه‌ن عشوه ، نازینی ،
دؤنده‌ره‌رم قیشا باهار، یازینی .
سویارام لباسین ، آللام ساازینی ،
یال ـ قویروغو یولوخ، یولا دوشرسن .

*** *** ***

ساخلا دیلین ،اؤزون ایچون یاغیدی ،
"عاشیق علی‌عسگر"ین اودلو چاغیدی .
ووراز قاینا غیندا سنی داغیدی ،
گؤیدن یئره پارا ـ پارا دوشرسن

ادبیات : " عاشیق علی‌عسگر" (علملر آکادمیاسی‌نین نشریاتی)
باکی ـ ۱۹۶۳ ـ نجی ایل
"عاشیق علی‌عسگر" (آذربایجان دولت نشریاتی)باکی ۱۹۷۲

حضرت علی(ع)نین اؤگود (نصیحت)لری

*** ـ مرحمت وعبادت لرین ان خئیرلیسی،گیزلی صدقه وئرمک وانزوا گوـ شه سینده عبادت ائتمک دیر .

*** ـ اگر گریشدیغین هرهانسی دعوا ده حقلی ایسن ،قورخما ،حقی مدافعه ائده نین یاردیمچی(کؤمه گی) سی آللاه دیر .

*** ـ آللاه دان قورخمایان ،بنده دن اوتانماز .

*** ـ هرهانکی بیرمجادله ده صون غیرتینی صرف ائدن مطلقا ظفرقازانیر

*** ـ بیرمملکتده بیلیجی(عالم) نه قدر چوخ اولورسا ، شقاوت ده او ـ قدر آز اولور .

*** ـ حق سیزلیقلارا عصیان ائتمه ین لر ،اونلاردان گله جک هر مصیبته قاتلانما لیدیر (دؤزمه لیدیر) .

*** ـ انسان نه عجایب مخلوقدور...اؤزینندن بیرشئی خواهش ائدیلسه ، اولا"طمع ، طعمدن صونرادا اؤزونو هلاک ائده جک درجه ده احتراصه (طمعه)فریفته اولور .امیدسیزلیقا دوشرسه ،اوقدرمتاثر اولورکی، حیاتی نین لذتینی ایتیریر ،بیرشئیه غضب ائده جکی اولورسا او درجه حدت له نیرکی،بویوزدن (بوجهتدن) خسته اولور .بیرشئیدن ممنون اولورسا ،اؤزینه اوسعادتی تامین ائدن واسطه لری محافظه ائتمه گی اونودور (یاددان چیخاردیر) .قورخویا دوچار اولورسا ، آغلاییب ،سیزلانیاراق اؤزینی رذیل ورسوای ائده ر .یوخسوللوغا ، گرفتار اولورسا ،اونا ـ بونا آووج آچاراق ذلت وسفالته دوشر . آجلیغا ،صبیرو تحمل گؤسته ریرسه ،ضعفیندن آیاغا قالخاماز . معیشتی یولوندا اولوب چوخ یئیه جک اولورسا ،معده فسادینـــدن قورتولمـــاز .

*** ـ اگرعلم امیدایله اولسایدی،دنیاداکی،بوتون انسانلارعالم اولوردی

*** ـ اجل گلدیگی زمان اؤلومو ، هئچ بیرقوه منع ائده بیلمه ز...او ، رشوت له ،دفع اولماز .حتی،سحروفسون ایله ده اوزاقلاشماز .

آذری تورکجه سینه چئویرن ـ منظوری

آذربایجان شاعرلری نین شعرله‌شمه (مشاعره)سی

شعرله‌شمه (مشاعره) ده رسم بونا دورکی، شعرله‌شن شخص بیربیت ویا بیرقطعه شعر اوخویار، اونون شعرینین آخری هانسی حرفه ختم اولسا، اوبیری شعرله‌شن شخص و یا شخصلر گره‌ک شعرین اولین اوحرف ایله باشلاسونلار.

باغیشلایان و مهربان آللاهین آدینا

آ ـ آپاردی کؤنلومی بیر خوش‌قمر اوز، جانفزا دلبر
نه دلبر، دلبری شاهد، نه‌شاهد، شاهدی سرور. (حسن اوغلو)

ر ـ رحم قیل "صائبه" ساقی مئی ایلن دوت الینی
نئجه ایچسون قانینی بو اوره‌گی قان اولموش (صائب تبریزی)

ش ـ شویله مستم، تا قیامت داخی هوشیار اولمازام
چون منی وحدت مئیندن ائیله‌دی اول یار مست. (نسیمی)

ت ـ ترشح فبریمین داشیندان ائتمیش چشمی‌مین یاشی
خیال ائیله‌رگؤره‌ن کیم لاله‌دن دیرقبریمین داشی (فضولی)

ی ـ یاناغین شمعنه حسنو یوسفون پروانه‌دیر
چوخ کؤنوللر یغمالاندی سن یوزی مه پاره‌دن (نسیمی)

ن ـ نه ایسه ظاهریتن، باطنین اولدور
ظاهردن باطنه دوسدوغرو (مستقیم) یولدور (شاه اسماعیل خطائی)

ر ـ راه عشقینده دل و جانیمی نذر ائیله‌میشم
هر جفا ائیله‌رایسن ائیله، پشیمان دگیلم (نشاط)

م ـ مندەسیغار (یئرله‌شر) ایکی جهان من بوجهانه سیغمازام
جوهر لامکان منم، کون و مکانه سیغمازام. (نسیمی)

م ـ من کی، درویش اولموشام، شاه جهاندان فارغم
بندهٔ سلطان عشقم، این و آن دان فـــارغم (خلیـلی)

م ـ مرغلر خاموش اولور، گوللر سراپا گوش اولور
اولسا گلشنده "بصیری "تک هنربان عندلیب (بصیری)

ب ـ بزم ازلده ایچمیشم وحدت مینین جرعه سین
شول جرعه دن کیم ثا ابدسرمست ومخمور اولموشام (نسیمی)

م ـ مهی گؤردوم گئجه یولدوزلار ایچره
منیم یاریم کیبی خوبان ایچیـــنده (حامدی)

اُ ـ ارنلر اؤز یولوندا ار تک گرهک
میداندا ارکک کیشی نر تک گرهک
یاخشی، یامان، قاتی، یومشاق اولسا خوش
سئوره م دئیه ن کیشی ارکک گرهک (قاضی برهان الدین)

ک ـ کویوندان اگر گئتمیش ایدیم حسرتیله
درد و غم ایله ، فراق ایله ، فرقتیله
بیر دردیله گر گئتمیشدیم کویوندان
گلدیم گینه یوز دردیله ، یوز محنتیله (کوسه رستم بیک)

اُ ـ افلاکه تفاخر ائیله ای خاک
کیم اولدو رفیقین اول دُر پاک (فضـــولی)

ک ـ کیمسه قالمازنیک وبد آنجاق قالورعالمده آد
نامراد ائیلهر جهان هرکیمکي ایسته ر بیرمراد (ودادی)

د ـ دئمه سین "واقف" اجل گلسه کی، مندن جان آلور
کیمدیر اونا جان وئره ن فرمان یاریم گلمه میش (واقف)

ش ـ شول ایکی-مخمور گؤزلر چهرهٔ دلداریدا
ایکی نرگیسدیر آچیلمیش گوشهٔ گلزاردا (بصیری)

آ ـ آچیلماز غنچه حسرتدن شکفته گول دوداغین تک
منیم تک گلشن ایچره هیچ بولبول بی قرار اولماز (م. مختار)

ز ـ زلفون قوخوسون چوخ دیله‌رم جانیمه گلمه‌ز
رحمی مگر اول حال پریشـــــانیمه گلمه‌ز (واقف)

ز ـ زلفی کیبی آیاغین قویماز اؤپیم نگاریم
یوخدور اونون یانیندا بیرقیلجا اعتباریم (فضولی)

م ـ موج دریای احسانون دوتوبدور یئر اوزین
ترلو رخسارین جهانی شهر یونان ائیله‌میش (صائب تبریزی)

ش ـ شهرتیندن گئچمیشم دنیای فانی نین تمام
بی‌نشانی بولموشام (تاپمیشام)نام ونشاندان فارغم (خلیلی)

م ـ مندن ای ناصح کی، رسوای جهانم یارسیز
عار و ناموس ایستمه کی ،عاشیق اولور عارسیز (کشوری)

ز ـ زنجیر عشفینی سالوبان بوینوما منیم
باک ائتمه‌یوب ، چکر منی هریانه . گؤزلرین (آذری)

ن ـ ناز ائیله‌مک جهاندا سزادیر همان سنا
وجهی بودورکی، جمله دئیور نازنین سنا (اسماعیل بیک ناکام)

آ ـ آنین کی، حج اکبری ای جان سن اولمادین
بیت الحرامه وارمامیش(گئتمه‌میش) آنین صفاسی یوخ (نسیمی)

خ ـ خمار ـ خمار باخماق گؤز قایداسی دیر
لاله تک قیزارماق یوز قایداسی دیر
پریشانلیق زلفون اؤز قایداسی دیر
نه باد صبادن ، نه شـــانه‌دن دیـــر (واقف)

ر ـ رسمدیر خوبلار یوزونده زلف‌عنبربار اولور
گنج اولان یئرده بو عادتدیر همیشه مارا اولور (ساغری)

ر ـ رنگ و بویندن مزین دیر بساط بزم گول
خامهٔ نقاش قدرت ، گاستان اولموش سنا (ناتوان)

آ ـ آچ قارا زلفونو تا صفحهٔ رخساری دوتا
خوش اولور سونبول اگر آچیلا گلزاری دوتا (باهار)

آ – آللاهه شوکور لاله یاناغیندا عایب یوخ
دیشینده، داها نینده، دوداغیندا عایب یوخ
بیر ذرجه زلفونده، بوخاغیندا عایب یوخ
قاشیندا، گؤزونده و قاباقیندا* عایب یوخ
داخی نه یاشانماق، نه بورونماق، نه اوتانماق
بسدور بو دایانماق (واقف)

ق – فامتیم غمدن بوکولدو سونبول پرتاب تک
گؤزلریم قانیله دولدو لاله‌ء سیراب تک (سروری

ک – کفر زلفون سالالی رخنه‌لر ایمانیمیزا
کافر آغلار بیزیم احوال پریشانیمیزا (فضولی

* قاباق = قاش ایله گؤز آراسیندا کی فاصله

****
****

استاد سید محمدحسین شهریار

نئجه کئچدی

بیرا وشاقلیقدا خوش اولدوم اودا یئر– گؤی قاچاراق
قوش کیمی دا غلارا وچوب ،یئل کیمی با غلار کئچدی

صونرا بیردن قاطار آلتیندا قالیب اوستومدن ،
دئییه بیلمه‌م ،نه‌قدر سئل کیمی دا غلار کئچدی

اوره‌گیمدن خبر آلسان نئجه کئچدی عمروم،
گؤز یاشیملا یازاجاق : دون[1] گونوم آغلار کئچدی.

****
****

۱– دون = گئجه

" آذربایجان " ژورنالیندا " وارلیق "

خبر آلدیغیمیزه گؤره باکی دا چیخان و آذربایجان یازیچیلار اتفاقی نین اورگانی اولان آیلیق ادبی آذربایجان ژورنالی‌نین ۱۹۸۰ ایلی بیرینجی صایی سیندا ، آذربایجان یازیچیلار اتفاقی رئیسی میرزه ابراهیم اوف ایراندا انقلابدان صونرا آذری تورکجه‌سینده چیخان مجله و روزنامه‌لردن و خصوصیله وارلیق مجله‌سیندن تفصیلاتلا بحث ائدیر و شاعرلر و یازیچیلاریمیزین اثرلرینی تحلیل ائله‌ییر .

ائشیتدیگیمیزه گؤره بو ۱۴ صحیفه‌یه یاخین تدقیق ده ، شمال آذربایجانین گؤرکملی منقدی ، م . ع . یاشار ، گنجعلی صباحی و ساوالانین یازیلارینا ، اوستاد شهریار ، مظفر ، علی تبریزی ، دوکتور حمید نطقی و حبیب ساهرین شعرلرینه یوکسه‌ک قیمت وئرمیش و باشقا شاعرلر و محررلریمیزدن بحث ائتمیشدیر .

مجله‌نین بو صایی‌نی الیمیزه کئچه‌ن کیمی بو تدقیقدن گینه بحث ائده جگیک .

****

جواد جوادلی

نادان سؤزی

دوشسه ده چتینه ، دوشسه ده دارا ،
انسان گونش اولار ، شاختایا قارا .
ساغ چیخار سالینسا آلووا ، اودا ،
بیر یول اوف دئمه‌ییب ، او ، سویولسادا .

*** *** ***

گؤیلرده چاخاندا قورخونج ایلدیریم ،
سینه‌سی اولوبدور پولاد سیلدیریم
انسانا قول اولار ، دردلر ، المللر
بیر نادان سؤزیندن اوره‌ک ورملر .

سیلدیریم = صخره ، بؤیوک قایاداش

بنوای ناصح وبا دردکشان خرده مگیر
کارفرمای قدرمیکند این، من چکنم
(حافظ)

صلح جهانی

ها تفم، زیرلبی گاه سخن می گوید — را زی از زپرده بگوش دل من می‌گوید
طوطی عشقم و عشق از پس آئینهٔ غیب — با زبان دل من، گاه سخن می‌گوید
سرنهدگاه بگوش فن شعرو آنگاه — سخنی کوهمه فتنه است به فن می‌گوید
من اگردم زدم آئینهٔ تلقینم بود — سخنی نیست که هذیان دهن می‌گوید
ناصحا، حرمت خود دار که آن گلشن راز — درس بلبل نه به هرزاغ و زغن می‌گوید
(آدمیزاد) که محکوم کند گرگ ستم — گوسخن گفت به آداب وسنن می‌گوید
مشک با شی که گرش طبله گشاید عطار، — سخن از نافهٔ آهوی ختن می‌گوید
امتحانی که بزرگ آیت تاویل کتاب — که، بحز ممتحن رنج و محن می‌گوید
پیرکنعان سخنی گاه پریشان میگفت — ناخودآگاه که از بیت حزن می‌گوید
لاله خونین کفنم یاد خزان آرد و باز — با من از داغ جوانان چمن می‌گوید
وآن سهیل یمنی قطرهٔ اشکی که هنوز — قصهٔ یوسف کنعان یمن می‌گوید
پیرهن محرم تن نیست از آن رو لاله — راز خونین خود آخر به کفن می‌گوید
هرکه را مژده‌ئی از صلح جهانی با من — نقل با آمدن روح به تن می‌گوید

" شهریار "این دم مشکین هم از آن غالیه مو
خود پیامی است که با سرو و سمن می‌گوید

استاد شهریار

امیر علیشیر نوائی غزللریندن

گولمه دین تا گوزلریمی کوکب افشان قیلمادین — توکمه دین قانیمی تا باغریم دولوقان قیلمادین

لاله تک تا غنچه آچدین قیلمادین ای باغری داش — خاطریمی جمع تا کونلوم پریشان قیلمادین

اُل بیلیرکه، بیر کونول ملکونو آباد ائتمه دن — یوز کونول ملکون یخیب برباد ویران قیلمادین

تا کونش تک جلوه لندین قویمادین بیر ذره کیم — آفرینش ایچره رخسارینده حیران قیلمادین

یوز بلا داشینی عشق اطفالی تک یاغدیرمادین — تا جنون تاراجی ایله جسمیم عریان قیلمادین

ای فلک هانسی گونش اوزلونو بیر گون سن اوزه — جلوه گر قیلدین که، آخشام اونو پنهان قیلمادین

دئمه کیم قویدو نوائی جانیما داغ اجل
شکرباری مبتلای داغ هجران قیلمادین

بهار گلدی و گل میلی قیلمادی کونلوم — آچیلدی غنچه ولیکن آچیلمادی کونلوم

یانا غلارین گلونه ایله وا اولدو کونول — یازین گلیب گدیشین یاده سالمادی کونلوم

آچیلدی غنچه بو رودو داغی، باغی، دره نی — بو غنچه لر آراسیندا یاییلمادی کونلوم

گوزومده جلوه له نیب کونلوم آلماق ایسته دی گل — اوزون گوروب اوگلو گوزه آلمادی کونلوم

اوزون نظاره سینه مست و محو ایدیم ایله کیم — که گل چاغیندا بیر آنلیق چاییلمادی کونلوم

زمانه گلشنی ده غنچه تک آچار گلونو — نه یا خشی اونلارا بیردم قاپیلمادی کونلوم

نوائی غنچه لبین ئوپمک ایسته دی، لیکن

اگرچه تاپمادی لیکن تاپیلمادی کونلوم

آه، کاولدوم عشقه مفتون، بیوفایه مبتلا — اولماسین اهل وفا من تک بلایه مبتلا

آنلایان مفتونلو قوم، مجنونلو قوم منع ایلمز — کیم اولوبدور بیر پریوش دلربایه مبتلا

زاهدا رسوالیقیم طعن ایله دین، جهد ایله کیم — اولمایاسان اول گوزو قاشی قارایه مبتلا

گوزلمه بیگانه دن یا آشنادان اعتبار — اولما گل بیگانه یه یا آشنایه مبتلا

پادشاه ایله گدا حالیما کولسه یری وار — اولارا مسامن گدا یا پادشایه مبتلا

ساقیا می وئرکه هر دردین دواسی می ده دیر — هجرده کیم تاپدی درد بیدوایه مبتلا

گر خرابات ایچره اولسان رندلر وانسته یکا — خانقاهدا اولما بو اهل ریایه مبتلا

ای نوائی گل اوزاق دور بیوفالاردان اوزاق

عهد قیل اولماسایان هر بیوفایه مبتلا

اوزبیک دیلیدن چویرن غلامحسین بیگدلی

تهران بهمن ماه ۱۳۵۸

کتاب " دده قورقود "

کتاب دده قورقود یکی از آثار کلاسیک جهانی است که علیرغم چاپ و انتشار فارسی آن که درسالهای اخیر ازمتون انگلیسی بعمل آمده هنوز برای اکثریت ایرانیان ناشناخته مانده است. این کتاب مجموعه ی دوازده داستان است که مربوط باداب و رسوم و قهرمانیهای ترکان اوغوز می باشد. شکل حاضر داستانها پس از اوایل قرن سیزدهم میلادی بوجود آمده ولی ریشه‌های اصلی آنها بزمانهای قدیم‌تر و حتی بدوران قبل از اسلام مربوط میشود که بعداً" رنگ اسلامی بآنها زده شده است.

دده قورقود که این کتاب بنام وی نامگذاری شده پیشگو، رهبر و ریش‌سفید و درعین حال اوزان (عاشیق) قبیله‌ی اوغوز هاست. اوست که نام جوانان را وقتیکه مردانگی از خود نشان میدهند اعطا میکند اوبا قوپوز (ساز عاشیقها) خود سازمیزند و داستان و قهرمانیهای اوغوزها را بازگو میکند و درزمان دردمندی با اندرزهای خویش بمردم کمک میکند. نویسنده ویا گردآورندگان این کتاب هنوز نامعلوم است ولی بنظر میرسد در اواسط قرن پانزدهم میلادی برشتهٔ تحریردرآمده است. زبان کتاب نمایانگر ویژگیهای ترکی آذری است همراه باخصوصیات ترکی آناطولی شرقی و بزمانی مربوط میشود که آذری وعثمانی بصورت دولهجه‌ی جداگانه در نیامده بودند.

آقای علیرضا صرافی رساله‌ای درباره‌ی این کتاب تهیه نموده و برای ما فرستاده است بنظرما مطالعهٔ آن برای خوانندگان" وارلیق"بسیار سودمند است. بنابه تصویب هیئت تحریریهٔ مجله وارلیق رساله ایشان در چند مقاله در " مجلهٔ وارلیق " چاپ خواهدشد. دراین شماره اولین قسمت رساله از نظر خوانندگان خواهد گذشت. ضمناً" باطلاع

خوانندگان عزیز میرساند که متن کامل " کتاب دده قورقود " بعداز انقلاب اسلامی توسط انتشارات " فرزانه " منتشرشده است . وارلیق

*** *** ***

بررسی دربارهٔ کتاب دده قورقود

سخنی چند

درسال ۱۸۱۵ شرقشناس معروف آلمانی بنام " دیتس " هنگام کند و کاو در کتابخانهٔ قدیمی شهر " درسدن " کتابی نظرش را جلب نمودکه روی آن نوشته‌شده بود : " کتاب دده قورقود علی لسان طایفه اوغوزان " یعنی کتاب " دده قورقود " به‌زبان قوم اوغوز ،ـ اوغوزها یکی از اقوام ترکند ـ دیتس پس ازمطالعهٔ متن کتاب و تحقیق و بررسی در بارهٔ آن پی برد که این کتاب یکی از ارزشمندترین ذخایر فرهنگ بشری است . از اینرو طی یک مقاله تحلیلی به‌معرفی این اثرپرداخت .

خبر این کشف تازه بسرعت درمیان محققین و مستشرقین پیچید این کشف بخصوص از آن نظر دارای اهمیت بود که اولا" درتاریخ خلقهای ترک آثار مکتوب اندکی وجود دارد، و مطالعه و تحقیق دراین اثر میتوانست گوشه‌های تاریکی از تاریخ این خلقها را روشن سازدو ثانیا" برخلاف بسیاری از آثار مکتوب قدیمی که در انحصار دربارها و اعیان و اشراف جامعه بودند، کتاب دده قورقود براساس فرهنگ و ادبیات شفاهی خلق نوشته‌شده بود. و علیرغم جنبهٔ داستانی آن ، تا حدود قابل توجهی بعناصری از واقعیات تاریخی و همچنین زندگی وطرز معاش . روحیات ، اعتقادات ، آداب و رسوم و... توده‌های آن زمان می توان پی برد .

از اینرو این کتاب دده قورقود بعنوان کارمایه‌ای بسیارمناسب برای مورخین ، جامعه‌شناسان ، مردمشناسان و محققین فرهنگی جهان قرار گرفت و هم اکنون نیز درغالب کتب و رسالات تاریخی وجامعه‌ـ شناسی و فرهنگی (بخصوص کتبی که در مورد خلقهای ترک نگاشته‌میشود) مورد استفادهٔ فراوان قرار میگیرد

سیاستهای شوونیستی حاکم بررژیم سابق بخاطر نفی مختصات فرهنگی خلقی آذربایجان میکوشید بارها ازچاپ و نشر این اثر جلوگیری نماید

و زمانیکه شاعر فقید ما " سهند " موفق به‌چاپ‌کتاب"سازمین سؤزی" شد و در آن منظومه‌یی راکه به‌اقتباس‌از حماسهٔ دده‌قورقود سروده بود بچاپ‌رسانید . وزارت‌آموزش و پرورش وقت درنشریهٔ مستقلی(مرکز مطالعات و تحقیقات ملی در پیرامون آذرآبادگان شماره ۸) به‌ناشر آن تاخت و نوشت :

" اینها باپی گیری هرچه تمامتر ازبام تاشام مغزهای کودکان و جوانان مارا از سموم مهلک می انبازند، گاه نیز آهسته و نامرئی به نشر اکاذیب و چاپ‌کتابهای سراپا دروغ و زیان بار دست میزنند و داستانهای بی پایه چون داستان " دده‌قورقود " را که ازداستانهای کهن اوغوزهای شمال ترکستان و دشتهای اورال بوده بنام‌داستانهای ملی و فولکلوریک مردم آذربایگان جا می زنند "

بتلافی آن متاسفانه برخوردهای پرتعصب و شیه علمی نیز به این اثر کم‌نبوده ، پانهای خودی گزاف‌گوییهای فراوانی در حق کتاب مزبور می کنند و بر سر اینکهٔ حماسه‌آفرینان "دده قورقود" رابه‌نیاکان خود منسوب‌سازند با پان ترکیست‌های ترکیه به‌کشمکش میپردازند

حال آنکه حماسهٔ دده‌قورقود حاصل خلاقیت‌هنری تقریبا "همه خلقهای ترک زبان است‌که ظرف‌چندین صدسال زندگی کوچ نشینی آنها تکوین یافته‌است و دریک مقطع تاریخی مناسب‌در نقطهٔ نامعلومی از آذربایجان یا آسیای صغیربرشتهٔ تحریردرآمده‌است .

ما حدالامکان خواهیم کوشید شناختی روشن و علمی ازاین اثرفنا ناپذیر کلاسیک به خوانندگان ارائه‌دهیم

توضیح : در تهیهٔ مقاله آنجا که مجبور به ذکر نقل قولهائی ازکتاب " دده قورقود " بوده‌ایم. عمدتا " در نقل وقولهای ترکی از کتاب " گوکیای " موسوم به "ددهم قورقودون کتابی " ودر فارسی از ترجمهٔ " علی اکبر حریری و فریبا عزبدفتری " تحت‌عنوان " کتاب بابا قورقود " بهره جسته‌ایم .

*** *** ***

پیشگفتار ـ رسالهٔ حاضر از ده بخش‌تشکیل شده است : بخش‌نخست به معرفی کلی اثر و دانشمندانی که تاکنون در مورد آن به‌تحقیق و تفحص پرداخته‌اند ، اختصاص‌دارد .

از آنجاکه دستانهای * دده‌قورقود از قدیمترین دستانهای قبایل ترک است که قرنها درمیان آنان رواج داشته‌اند واقعیات تاریخی یک دوران از گذشته این قبایل همچون جنگ وجدالهای قبیله‌ای ، کوچهای دسته‌جمعی ، نحوهٔ زندگی و کسب معاش و... دراین دستانها کماییش انعکاس یافته است از اینرو در بخش دوم بمطالعهٔ زمینهٔ تاریخی پیدایش و شکل گیری این دستانها می پردازیم و آنگاه در ادامه همین فصل و همچنین در فصول بعدی بدنبال نحوهٔ انعکاس هنری این واقعیات تاریخی در کتاب دده‌قورقود خواهیم رفت .

هنگام مطالعهٔ دستانها معلوم می شود که اغلب قهرمانان دستانها از اعیان نظامی قبیلهٔ اوغوزهستند ، اگر بدون شناخت سخت طبقاتی و مناسبات تولیدی جامعهٔ اوغوز درآن مقطع خاص تاریخی بخواهیم در اینمورد اظهارنظرکنیم شاید این دستانها رانیزدرردیف سایردستانهایی که بخاطرتوجیه برتری احتماعی اعیان واشراف وفرادستان جامعه نوشته شده‌اند ، قرار بدهیم .برای پرهیز ازاین اشتباه بهتراست نظری نیز به موقعیت اعیان نظامی درمیان قبیلهٔ اوغوزداشته باشیم .

ازجمله خصوصیاتی که دردستانهای دده‌قورقود جلب نظرمیکند نقش مذهب اسلام درمیان مردم قبیله است .اسلام بیشتر درپدیده‌های ظاهری زندگی مردم خودنمایی میکندتا اعماق زندگی ...دربخش بعدبه ذکرشواهدی از این موضوع وتحلیل علل آن خواهیم پرداخت .

پس ازاین کلیات بهتراست کمی نیزبه جزئیات رفته چهرهٔ بعضی از قهرمانان اثررانیزازنزدیک بشناسیم :

ازاین میان چهرهٔ دده‌قورقود که نام کتاب نیز منسوب بدان است شایستهٔ مطالعه بیشتری است .ما دربخش پنج باکسب معلوماتی ازخوددستانهای کتاب وبا استفادهبرخی منابع دیگرهمچنین با استفاده ازفرهنگ و فولکلورمردم آذربایجان ،آسیای صغیروآسیای مرکزی چهرهٔ دده‌قورقود راتاحدودی روشن ساخته‌ایم با این تاکیدکه : دده‌قورقود بیشترچهره‌ای افسانه‌ای ـ اسطوره‌ای است تا شخصیتی تاریخی وواقعی .

ازجمله چهره‌های دیگرکه درخورتامل است ، " قاراجوق،چوبان"نماینده‌ٔ توده‌های زحمتکش است دربخش شش با او و قهرمانیهایش آشنا خواهیم شد .

* دستان :داستانی که ازترکیب قطعات نظم ونثرتشکیل شده است .

درمتن دستانهاسیمای زنانی چون "بورلاخاتون"، "شلجان خاتون"، "چیچک بانو" و...را مشاهده می‌کنیم که همگی دارای مقام شایسته‌ای درمیان قبیله‌اندودرامورمختلف زندگی شخصی واجتماعی دخالت مؤثردارند، از جمع‌بندی خصوصیات اینان وموقعیت اجتماعیشان دربخش بعدبه بینشی کلی دربارهٔ چهرهٔ زن دردستانهای دده‌قورقوددست خواهیم‌یافت.

بخش هشتم اختصاص به خصوصیات فکری راوی دستانها دارد، راوی که مقدمه‌ای نیزبرکتاب دده‌قورقوداضافه‌نموده است دارای نقطه‌نظرهای متنافضی (بخصوص دررابطه با مذهب وزن) با متن اصلی دستانهاست که باید درمطالعهٔ کتاب نظرات راوی راجدا ازخوداثرکه حاصل خلاقیت چندین صد سالهٔ خلق است مورد نظرقرارداد.

آنچه‌که تاکنون گفتیم‌درموردمحتوای کتاب دده‌قورقودبود برای آشنائی با فرم‌واسلوب کتاب نیزهرچندگفتنی زیاداست ولکن دریک بخش باختصار بشرح خصوصیاتی اززبان،فرهنگ وشیوهٔ نظم‌دردستانها اکتفا می کنیم.

حماسه‌ددهٔقورقود ودستانهای بعدی مردم‌آذربایجان عنوان آخرین بخش رساله‌است که‌ازتاثیرات شگرف این‌اثردر آفرینش‌هنری و دستانهای بعدی آذربایجان سخن می‌گوید.

۱

کتاب "دده‌قورقود" وتحقیقاتی که تاکنون در مورد آن انجام شده است

حماسهٔ دده‌قورقود داستان انسانهای راستینی است‌که برعلیه‌ظلم‌و اسارت می‌جنگند وبرای آزادگی می‌زیبند حماسه‌ی قهرمانانی که "...تا خون گرمشان برخاک روان نشده‌ازراهی که‌عزیزانشان ناپدیدگشته‌برنمی‌گردند" و"...تاشمشیرازنیام‌برکشیده،انتقام ایل خودرا ازخونخواران دیوصفت نستانند آرام نمی گیرند."

اینها کهن‌ترین دستانهای حماسی توده‌های ترک زبان هستند. از زمانهای بسیارقدیم" اوزانها" (اسلاف "عاشیقهای" کنونی) بهمراهی سازشان "قوپوز" این دستانها رابرای مردم‌تعریف می‌کردند.

بتدریج برخی ازراویان دست بتدوین دستانهای مزبورمی زنند و نسخه‌های متعددی ازآن تهیه می‌نمایند.هم‌اکنون دونسخه‌ازآن درموزه‌های "درسدن" آلمان و" واتیکان" وجوددارد این نسخه‌ها هردوبه ترکی

آذربایجانی ومتعلق به‌قرن نهم‌هستند. البته نسخه‌های کم‌حجم‌تری نیز نوشته‌شده‌اندکه‌برخی ازآنان متعلق به‌قرن ششم‌هستند.

کتاب دده‌قورقود دوازده دستان ویک مقدمه‌دارد. مقدمهٔ آن‌اختصاص به‌توصیف صفات واندرزهای خود دده‌قورقود دارد. درهریک ازدستانها نیز ماجرای یکی ازقهرمانان قوم‌اوغوزتعریف میشود. این دستانها متاثر از جهان بینی‌ابتدائی انسانهای آن عصرخطتی اسطوره‌ای دارندودرآنها کمابیش با نیروهای ماوراء الطبیعه مواجه می‌شویم.

ازاوایل قرن نوزدهم‌که‌این‌کتاب به‌جهان علم‌عرضه‌گردید، تاکنون تحقیقات دامنه‌داری‌ازسوی دانشمندان ومستشرقین برروی آن انجام گرفته‌است. وچنانچه‌گفتیم‌اولین بار "دیتس" آلمانی درسال۱۸۱۵ طی یک مقالهٔ تحلیلی به‌معرفی‌آن پرداخت. پس‌ازدیتس "بارتولد" دانشمند نامی روس (قبل از انقلاب) تحقیقات بسیاروسیعی برروی کتاب دده ـ قورقود انجام‌داد. درقرن حاضرتحقیق وبررسی این اثربا ارزش به‌نحو چشمگیرتری دنبال می‌شود.

دانشمندان برجسته‌ای چون "ح. آراسلی"، "ا. دمیرچی زاده"، "ا. سلطانلی"، "م. ح. طهماسبوف"، "م. رفیعلی" و ش. جمشیدوف" و ... درآذربایجان شوروی و "م. رفعت"، "ا. ش. گوکیای"، "ف. کیزیراوغلو" و "م. ارگین" و ... درترکیه و "ا. پاکوبوویسکی"، "ک. اینسترانتسف"، "ا. کونونوف" و... در روسیهٔ شوروی تحقیقات دامنه‌دار وپرارزشی برروی کتاب دده‌قورقود نموده‌اند واما درولایت ماکه‌بزرگان پارسی پسندند! وضع به‌گونه‌ی دیگری بود، تحقیقات دامنه‌دار وکم‌دامنه به‌جای خود، متن خود کتاب هم تازه درسال ۱۳۵۵ ازروی ترجمه‌ی انگلیس‌آن به‌فارسی برگردانده شد و اجازهٔ چاپ یافت. *

* البته اخیرا" متن "کتاب‌دده قورقود" از سوی انتشارات "فرزانه" به چاپ‌رسیده است.

تبریزده آذربایجان شاعرویازیچیلار توپلانتی سیندا :

کئچه‌ن آیین ۲۳ اونده تبریزه گئتدیگیمیزگون آقای یحیی شیدانین دعوتیله ،بیرلیکده آذربایجان شاعرویازیچیلار جمعیتی نین هفته‌لیک توپلانتی سیناگئتدیک .توپلانتی تبریزده" کتابخانه‌ٔ تربیت" بناسیندا تشکیل اولوروهرهفته پنجشنبه (جمعه آخشامی) گونی ساعات ۱۷ دن ۱۹ قدر دوام ائدیر .توپلانتیا تبریزده‌کی شاعرلردن باشقا شهرین اطرافیندلی کی ناحیه‌لرده یاشایان همشهری لریمیز ده اشتراک ائدیروهرکس اؤز قوشدوغوشعرلرینی اوخویور .

شعرلرا وخوندوقدان صونرا توپلانتی دا اولانلار طرفیندن نقدواصلاح ائدیلیروآیریجا ادبی مسئله ومبحث لرحقینده دانیشیلیر توپلانتیا داها چوخ گنج شاعرلر اشتراک ائتدیگی حالدا جلسه‌لرداها یاشلی وتجربه‌لی شاعرویازیچیلار طرفیندن اداره ائدیلیر .جلسه ده‌گؤردوگوموز علاقه و صمیمیت گووه‌ن وامید وئریجی ایدی .هرکس یازدیغی اثرینی اوخوماقدان چوخ دیگر امکداشلارین یازدیقلارینی ائشیتمک ایسته‌ییردی .جمعیتین بیر اساسنامه ، بیرده هئیت مدیره‌سی واردیر .

بوتون فعالیت‌لر اساسنامه چرچیوه‌سی ایچه‌ریسینده اولوروهئیت مدیره ده نظارت ائدیر .بیزیم حاضر اولدوغوموز اجلاسدا ۲۰ یه قدر شاعرویازیچی وارایدی، داهاچوخ تورکی اولماق اوزره بعضی گوزه‌ل فارسی شعرلرده اوخوندی .."آیریجا" وارلیق" مجله‌سی ویازیچیلاری حقینده گووه‌ن وئریجی،محبتلی سؤزلر سؤیله‌ندی .

توپلانتی داآقای مجیدزاده (ساوالان)دا حاضراولدوغو اوچون اوندان شعراوخوماسینی ایسته‌دیلر .آقای مجیدزاده قیسساوگؤزه‌ل بیر دانیشمادان صونرا حکیمه بلوری یه جواب‌شعرینی اوخودو و چوخ آلقیشلاندی .صونرا بیزیم ایلک دفعه اجلاسلاریندا حاضراولماغیمیز مناسبتیله مرحوم‌علی هیئتین ترجمه‌ی حالی وآذربایجانا ائده‌بیلدیگی خدمتلری آقای نقابی طرفندن اوخوندی و " وارلیق " مدیری نین ده چیخیش ائتمه‌سی ایسته‌نیلدی .او داگؤردوگوموزمحبتدن ،دویدوغوشکران حسلرینی بیر نئچه‌سؤزله بیان ائدیب ،اونلاردان یازدیقلاری شعرلری " وارلیق " مجله‌سینه گؤندرمه‌لرینی خواهش ائتدی .

آذری تورکجه سینده چیخان نشریات ،ادبی‌خبرلر :

۱ ـ ده‌ده قورقود، ادبی مجله سی آیلیق ادبی مجله‌تبریزده آقای حسین فیض‌الهی (اولدوز) نین مدیریتی ایله‌آنادیلیمیزده نشر ائدیلمکده‌دیر .بیرینجی صایی‌سی ۳۲ صفحه‌ده کئچه‌ن آی نشرائدیلمیشدیر . نشریه‌نین آدرسی (تبریز ـ صندوق پستی ۴۷) دیرو قیمتی ۴ تومن‌دیر همشهریلریمیزه بو مجله‌نی اوخومالارینی توصیه ائدیریک .

۲ ـ آذربایجان ادبیات تاریخی نین ۲۰ ـ نجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدوغوموز اوچون بو عصرده‌کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازیچیلارین ترجمه‌ی حال واثرلرینه احتیاجیمیزواردیر . بوتون شاعر ویازیچیی و آذری ادبیاتیله ماراقلانان همشهریلریمیز دن بو باره‌ده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اؤز ترجمه‌ی حال واثر ـ لریندن نمونه‌لرله برابر تاندیقلاری دیگر شاعرلریمیزین ده‌ترجمه‌ی حال واثرلرینden نمونه‌لر گؤندرمه‌لرینی خواهش ائدیریک " وارلیق "

۳ ـ تبریزده عمومی کتابخانالاریمیزدا (کتابخانهٔ ملی ، کتابخانهٔ تربیت و ...) آنادیلیمیزده چیخان کتاب ونشریاتین یئری بوشدور . بوتون مؤلف ومترجم‌لریمیزدن خواهش ائدیریک چیخاردیقلاری کتاب و نشریه‌لردن بیر و یا ایکی نمونه بو کتابخانالارا و ممکن ایسه دیگر عمومی کتابخانالارا گؤندرسینلر کی، گنج اوخوجولاریمز بو اثرلری اوخوماقدان محروم قالماسینلار .

۴ ـ کلیات میرزاعلی معجز شبستری ـ معجزین ایندی یه‌قدر یاییلمیش ویاییلمامیش شعرلری آقای یحیی شیدا طرفیندن توپلانارق آقای سیروس قمری (کتابخانهٔ فردوسی ـ تبریز)نین یاردیمیله اوچ جلده چاپ ائدیلمیشدیر .

۵ـ ائللرجیرتدان اولاجاق ،شعرلرمجموعه‌سی . ع . سلامی .نشر آذر ـ تبریز .

۶ ـ ادبیات باستان آذربایجان . انتشارات ایشیق ـ تبریز .

۷ ـ صائب تبریزی‌نین تورکجه‌غزللری .تبریز . صندوق پستی ۷۲۳

۸ـ حسن و محبوبه‌نافیلی ـ یازان دکترعلی شریعتی ـ تورکی یه چئویره‌ن نقابی .

سحر گؤردوم

ازل گوندن حیاتیمدا ،نه ائتدیم ،بی ثمرگؤردوم
هرایشده سودا ولورسامن ،اوسئودده ضررگؤردوم
اوشاقلیقدان یازیق اولدوم ،دؤزوب اومیده سؤکندیم
جوانلیق گونلریم گلدی بونی اوندان بترا گؤردوم
چکردیم ،آهی توختاتسین اوره کده یاندیران دردیم
نه گؤزدن آغلاماقچون یاش ،نه آهیمدن،اثر گؤردوم
زماندا بیرکره ۲ گؤردومسه ده شاد اولدوغوم لحظه ،
گؤزآچدیم کیم یوخیمیش بوهمان لحظه سحر گؤردوم
جوانلیق وقتی ده گئچدی جوان ایکن قوجالدیم من،
سحرتئزدن اسن یئل تک بوعمری تئزاؤتر گؤردوم
هوسلندی طبیعتده باشیم چولقاندی اشعاره
نه شعریمدن ،نه بیرکسدن باشا چاره یئتر گؤردوم
کوسوب سیندی اوره ک بیربؤیله خلقیله طبیعتدن ،
کی چون بوبی وفا دؤووره باخیب حیله ،کدرگؤردوم
زمانیم هئی قان اوتدوردی،صدیق اولدوم ،وفا اومدو م
دوزاولماق سارساقا ولماقدا ،اومیدیم پیس طهر ۳ گؤردو م
آتالارسؤیله میش کیم" اگرینی،دوزلوک کسیب دائم"
دؤنوک بختیم دئمیش لکن،دوزی اگری کسر ،گؤردوم
ائلیم ،خلقیم ،دیلیم یئر- یئرا ینانجیم ۴ تاپشیریب یوز گز ۵
بویئرده من اینانجی چوخ عبث گؤردوم ،هدر گؤردوم .
ساوالان " قوردوق اگلنجه بیزآنجاق ناکیشیلرله ،
کیشی لیک آدینا ،گؤر ناکیشی لردن نه لر گؤردوم .

۱- بتر = بدتر . ۲ - کره = دفعه و مرتبه دئمکدیر .
۳ - پیس طهر = پیس جور ، پیس شکیلده .۴- اینانج = اینام ،اینانماق ، اعتماد و ایمان . ۵ - یوزگز = یوزیول ، یوزدفعه

" شعر بیر قیش آخشامی ۱۳۴۱ - نجی ایلده دئیلیب "

صمدین دالینجا ...

۱۳۴۷ ایلی شهریورین دوققوزی،قیصا وچالیشغان حیاتی نین صون نقطه‌سی اولدی .او ،بیرآلووکیمی یاندی،بیرا ولدوزکیمی سؤندو ،سئلکیمی بندلروسدلری آشدی داشدی .

اؤلومو ،سئودیگی ائلینی ماتملره بورودو ،اوره‌کلرداغ- داغ اولدو ، دودا قلاردا بیرشبهه پیچیلدیسی وباخیشلاردا بیرتردیدسئوالی بلیردی .بو اوبمازدی.بو ،اولمازدی. بوخبردوغرودگیل .آراز اؤز دوغما اولادینا قیماز .اوقلم‌یازماقدان ،اودیل دانیشماقدان نئجه‌دایانار؟اوگؤزلر نئجه‌گؤرمز اولار؟ او سس نئجه‌سوسابیلر؟

اما اولان اولموشدو ...صمدین دالینجاآغلایانلار ،اونون آپریلیغینا یانانلار چوخ اولدو .

ایندی ده ،اونون یئری هرزمانکی کیمی بوشدور .اوکی(جلال آل احمد) ین بئله دئدیگی کیمی"یکتنه‌ادای دین بزبان مادریش را تعهدمی‌کرد" ...

" وارلیق " بوقارا ایل دؤنومونده‌بوعزیزاولادین یاشیندا اونون کیمی وقتسیز ایتیردیگیمیزخلق شاعری سهندین فریادی ایله‌سسله‌نیر :

قوربانیمی قبول ائیله آراز

صمد !
نه یازیم صمد ؟!
دنلی خرمنیمین یانماسین یازیم ؟
سرین سو کوزه‌مین جالانماسین یازیم ؟
داغلی سینه‌مین آلوولانماسین یازیم ؟
من سنه نه یازیم صمد ؟

*** *** ***

حسرتیم کیمی یاخاجاق ؟
گؤز یاشیما کیم باخاجاق ؟
آراز ، یئنه ده آخاجاق !
صمد !

بقیه‌سی ۷۴ نجی صفحه ده

دوکتور حمید نطقی

بیر ایل دؤنومو

اوچ یوز آلتمیش بئش دفعه
پالتار چیخاردیق گئیدیک
گئنه بیر دؤوری کئچدیک
گئنه بیر ایل اسکیدیک .

*** ***

لکن هله آغزیمدا
آرزو ـ امل امزیگی
هنوز گؤزله مکده یم
هئچ بللی دگیل نه یی .

*** ***

ائله جه جوابسیز دیر
بوش امیدین دعاسی
گونلر گلیب کئچدیلر
بیر ـ بیری ین قوپپاسی

قیش بیتدی باهار گلدی
یای دا اوتو ایزله دی
بیر راحات اولام دئدیم
هر طرف پاییزلادی .

*** ***

ایندی قارشیمدا دورور
مین دوققوزیوزیئتمیش بئش
شوکور سؤنمه دی هله
ایچیمده یانان آتش

تهران

۳۱ دسامبر ۱۹۷۴

اسکیدیک = کهنه لدیک . بیتدی = اؤتدو . ایزله دی = تعقیب ائتدی
شوکور = شکر اولسون / حمد اولسون .

****

صمدین دالینجا

کیمی چاغیریم ؟ نه قدر باغیریم ؟
صمد !
سؤیله منه ، سؤیله آراز !
نه دن بیزله اولدون بئله ، آراز ؟
کسدون ایکی قارداش آراسین
آلدین موغانین " سارا " سین
بوغدون ائلیمین دگرلی بالاسین !
بسدیر !
بسدیر !
قوربانیمی قبول ائیله آراز ...

ب .ق .سهند / ۱۳۴۷/۶/۱۹

توجه

۱ـ خواستاران اشتراک می‌توانند مبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ ریال) را از نزدیکترین شعبه هریك از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانك ملی ایران (شعبه داریوش خیابان بهار) واریز نمایند و رسید آنرا بضمیمهٔ نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق ـ کوچه بیدی ـ شماره ۱۷ ـ تهران) ارسال فرمایند.

۲ـ شماره‌های گذشته مجلهٔ وارلیق را می‌توانید از کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه تهران تهیه نمائید.

۳ـ ضمن تشکر وسپاسگزاری ازهمکاری بیدریغ نویسندگان مجله وارلیق باستحضار میرساند نظر باینکه تعداد صفحات مجله محدود است باکمال تأسف نمیتوانیم همه‌ی نامه‌ها ومقالات واشعار همشهریان عزیز را چاپ نمائیم ضمناً برای رعایت شرایط وموازین علمی خواهشمندیم در آخر مقالات مآخذ ومنابع مورد استناد واستفاده را مرقوم فرمایند و در ترجمه‌ها وترانسکریپسیونها ضمن رعایت امانت و وفاداری بمتن درصورت حذف ویا اضافه ویا تغییر کلمه ویا قسمتی از متن تذکر لازم را در پائین مقاله بدهند.

۴ـ جلد اول **تاریخ ادبیات آذربایجان** ازقرن ۱۳ تا آخر قرن ۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریهای علاقمند میتوانند از انتشارات فرزانه ویاسایر کتابفروشی‌های مقابل دانشگاه خریداری ویا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند.

۵ـ مجموعه ده‌شماره سالیانه مجله در یك جلد منتشرشد علاقمندان میتوانند هرچه زودتر قبل از اتمام آن از انتشارات فرزانه ودیگر کتابفروشی‌های روبروی دانشگاه تهیه نمایند.

۶ـ حرمتلی اوخوجولار، وارلیغا علاقه بسلییه‌نلر «وارلیق» مجله‌سی اؤز ادبی و فرهنگی حیاتینا ادامه وئرمگده سیزین مادی ومعنوی یاردیمیزا احتیاجی وار. اؤز سئویملی «وارلیغی» نیزین یاییلماسیندا اشتراکائدین و اونی اخوماغی علاقه‌مندلره توصیه ائدین.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی وهنری

(به‌زبانهای فارسی وترکی آذری)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر : دکتر جواد هیئت

محل اداره : تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن ۶۴۵۱۱۷ / ۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان ـ میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال

آذربایجانین گؤرکملی متفکر شاعری

حسین جاوید

(۱۸۸۲ - ۱۹۴۴)